

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ЗАКЛАД
«ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ імені К. Д. УШИНСЬКОГО»

Гвоздій Світлана Петрівна

УДК 378.147.011.32:614.8 (043.3)

**ТЕОРЕТИЧНІ І МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ
ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ
СОЦІОНОМІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ
ДО БЕЗПЕКИ ЖИТТЯ І ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора педагогічних наук

Одеса – 2017

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Державному закладі «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», Міністерство освіти і науки України.

Науковий консультант – доктор педагогічних наук, професор
Карпова Елла Едуардівна,
Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»,
завідувач кафедри дошкільної педагогіки.

Офіційні опоненти – доктор педагогічних наук, професор
Бойчук Юрій Дмитрович,
Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди,
завідувач кафедри здоров'я людини і корекційної освіти;

доктор педагогічних наук, професор
Кобилянський Олександр Володимирович,
Вінницький національний технічний університет, завідувач кафедри безпеки життєдіяльності та педагогіки безпеки;

доктор педагогічних наук, професор
Пріма Раїса Миколаївна,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,
професор кафедри педагогіки.

Захист відбудеться 6 червня 2017 р. о 10 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.053.01 Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» за адресою: 65029, м. Одеса, вул. Ніщинського, 1.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» за адресою: 65020, м. Одеса, вул. Старопортофранківська, 36.

Автореферат розіслано 29 квітня 2017 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

І. А. Княжева

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Постійно зростаючий рівень природних і техногенних небезпек, ризику в буденному житті та в професійній діяльності вимагають нової орієнтації системи вищої освіти України щодо якості підготовки майбутніх фахівців з питань безпеки. Приєднання України до Концепції ООН «Про сталий людський розвиток» зумовлюють потребу суттєвих змін у всіх ланках системи забезпечення безпеки життя і діяльності людини, зокрема оновлення змісту освіти щодо безпеки життя та діяльності людини, модернізації форм і методів його опанування.

У наукових дослідженнях проблема безпеки життя і професійної діяльності вивчається в різних аспектах та напрямках: мета і зміст навчання майбутніх фахівців безпеки життєдіяльності й охорони праці у вищих навчальних закладах України (В. Березуцький, О. Дашковська, О. Запорожець, І. Іванова, С. Літвак, В. Михайлюк, О. Третьяков, Л. Хофрейтер, З. Яремко та ін.); безпека професійної діяльності фахівців різних галузей (О. Вінокуров, В. Гафнер, Д. Зеркалов, О. Ігнатюк, О. Кобилянський, М. Усачев та ін.); професійні ризики діяльності (А. Березовський, Л. Віткін, О. Дейнеко, Т. Кириченко, С. Лапач, П. Мельник, Е. Прокопенко та ін.); підготовка майбутніх учителів до викладання безпеки життєдіяльності в загальноосвітній школі (У. Ахмадуллін, Р. Васильєва, О. Гнатюк, Т. Железна, М. Жовнірович, І. Кашин, Г. Кондрацька, Л. Нечипоренко, О. Пуляк, Л. Сидорчук, Т. Ткаченко, Н. Тубальцева, Є. Чернишова, О. Чолан, Л. Шестопалова та ін.). У всіх дослідженнях наголошується, що на сучасному етапі людині загрожує значно більше небезпек, ніж у попередні роки. У зв'язку із цим перед навчальними закладами постає завдання підготовки особистості до безпеки життя і професійної діяльності, формування в неї таких якостей, що дозволять запобігти небезпечних ситуацій, а в разі виникнення – мінімізувати та ліквідувати їх наслідки. При цьому здатність дотримуватися норм і традицій безпечної життєдіяльності, застерігати та захищати себе й інших від небезпек, що можуть виникнути під час надзвичайних ситуацій, учені пов'язують з наявністю в особистості культури безпечної життєдіяльності.

Зауважимо, що феномен «культура» широко досліджується у філософських, природничих, гуманітарних і технічних науках, як-от: культура і суб'єкти її творення (М. Абашев, О. Арнольд, Н. Безуглова, Ю. Бойчук, Ю. Волков, І. Галинська, О. Давиденко, В. Добренков, Т. Койчева, І. Пальшкова, Р. Пріма, О. Ракітова та ін.), культура безпеки як самостійний феномен (С. Вершилов, Ю. Каташова, А. Ключев, Н. Кулалаєва, В. Мошкін, А. Романова, С. Тевлін, Ю. Фетісова та ін.),

культура безпеки життєдіяльності та її складники (І. Аюпова, Т. Дронова, Р. Дурнев, О. Єсіпова, О. Кулікова, Т. Петухова, Е. Ребко, А. Садретдінова, Б. Смірнов, С. Соловьев, Л. Сурової, Т. Тіззатова, Л. Толмачова та ін.), особливості культури безпечної життєдіяльності в контексті навчання школярів, дітей-сиріт, майбутніх учителів (В. Євтеєв, Т. Іванова, П. Кайгородов, О. Снегирьов та ін.) тощо.

Підготовка майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей, особливості їхнього професійного становлення були предметом досліджень вітчизняних і зарубіжних науковців. Досліджено: функціонування суб'єкта в рамках соціономічних професій і розширення спектру його ролей (О. Андреєва, А. Богуш, А. Журавльов, В. Зазикін, А. Занковський, Б. Коссов, Д. Мерзлякова, В. Мілакова, Н. Ревенко, Ф. Тейлор, В. Толочек, Ф. Фідлер та ін.); формування особистісних і професійних якостей у процесі підготовки фахівців соціономічних спеціальностей: професійної культури проектної діяльності (Т. Васильєва, І. Нікішина, О. Проніна), емоційного інтелекту (О. Чіркїна), просоціальної мотивації (Т. Брессо), професійної надійності (В. Корнешук та ін.), полікультурної компетенції (А. Скріпкіна, О. Гірін), конфліктологічної культури (Т. Браніцька та ін.) тощо. Натомість підготовка майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей до безпеки життя і професійної діяльності не була предметом спеціального дослідження.

Актуальність і доцільність дослідження зумовлена необхідністю розв'язання наявних суперечностей між:

- неухильним зростанням кількості небезпек і непідготовленістю населення адекватно на них реагувати;

- новими, підвищеними вимогами щодо рівня підготовки фахівців до безпеки життя і професійної діяльності та відсутністю обґрунтованих, апробованих моделей такої підготовки майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей;

- вимогами щодо сформованості культури безпечної життєдіяльності в повсякденному житті і професійній діяльності в складних умовах сьогодення та відсутністю науково обґрунтованих методик їх реалізації в навчальному процесі вищих навчальних закладів.

З огляду на актуальність і недостатню розробленість проблеми, її теоретичну та практичну значущість обрано тему дисертаційного дослідження «Теоретичні і методичні засади підготовки майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей до безпеки життя і професійної діяльності».

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження виконано в межах наукової теми кафедри дошкільної

педагогіки «Професійне становлення педагога в умовах модернізації вищої освіти» (№ 0109U000188), що входить до тематичного плану науково-дослідних робіт Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» і науково-дослідної теми кафедри медичних знань та безпеки життєдіяльності людини Одеського національного університету імені І. І. Мечникова «Розробка підходів теоретичної та практичної підготовки студентів університету до безпечної життєдіяльності» (№ 0111U005116). Тему дисертаційного дослідження затверджено вченою радою Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» (протокол № 9 від 26.02.2015 р.) та узгоджено Міжвідомчою радою з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук при НАПН України (протокол № 6 від 27.09.2016 р.).

Мета дослідження: науково обґрунтувати й апробувати методологічні концепти, теоретико-методичні засади та модель підготовки майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей до безпеки життя і професійної діяльності.

Завдання дослідження:

1. Визначити й обґрунтувати теоретико-методологічні й методичні засади підготовки до безпеки життя і професійної діяльності майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей.

2. Схарактеризувати стан підготовки майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей до безпеки життя і професійної діяльності в теорії та практиці вищої освіти; уточнити поняття «безпека», «підготовка», «професійна діяльність».

3. Розкрити сутність і структуру феномена «культура безпечної життєдіяльності майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей» як результату підготовки до безпеки життя і професійної діяльності у вищому навчальному закладі.

4. Визначити й обґрунтувати педагогічні умови підготовки майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей до безпеки життя і професійної діяльності.

5. Обґрунтувати модель підготовки до безпеки життя і професійної діяльності майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей.

6. Визначити компоненти, показники та схарактеризувати рівні сформованості культури безпечної життєдіяльності майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей.

7. Розробити й апробувати експериментальну методику реалізації моделі підготовки до безпеки життя і професійної діяльності майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей.

Об'єкт дослідження: професійна підготовка майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей у вищих навчальних закладах.

Предмет дослідження: зміст та методика підготовки майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей до безпеки життя і професійної діяльності.

Загальна гіпотеза дослідження: підготовка до безпеки життя і професійної діяльності майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей базується на сформованості культури безпечної життєдіяльності майбутнього фахівця та особливостях її індивідуального прояву. Підготовка майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей до безпеки життя і професійної діяльності здійснюється в навчальному процесі вищого навчального закладу за моделлю, що складається із цільового, теоретико-методологічного, процесуального, методичного та діагностувально-результативного блоків.

Загальна гіпотеза дослідження конкретизується частковими припущеннями про те, що:

– підготовка майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей до безпеки життя і професійної діяльності є суспільно значущим складником їхньої професійної підготовки у ВНЗ;

– підготовка майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей здійснюється поетапно, розгортаючись за принципом спіралі в процесі вивчення студентами вишу циклу професійно-зорієнтованих нормативних навчальних дисциплін про безпеку людини й охорону праці і залежить від наявності таких педагогічних умов: відображення у змісті навчальних дисциплін про безпеку людини ідеї безпечної життєдіяльності як сенсоутворювального чинника; прагматична орієнтація навчальної діяльності студента в процесі підготовки до безпеки життя і професійної діяльності; набуття майбутніми фахівцями соціономічних спеціальностей досвіду безпечної професійно-зорієнтованої діяльності в процесі їхньої підготовки у ВНЗ;

– результативність підготовки майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей до безпеки життя і професійної діяльності цілісно виявляється у сформованості культури безпечної життєдіяльності.

Провідна ідея дослідження. Цілісний, багатофункційний, динамічний процес підготовки майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей до безпеки життя і професійної діяльності в дослідженні розглядається як складник системи професійної підготовки. Під культурою безпечної життєдіяльності майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей розуміємо складний, багаторівневий, динамічний феномен, що характеризує особливий, суспільно визнаний спосіб організації людиною

власного життя і включає: знання щодо безпечного життя та професійної діяльності (стандарти, норми, правила, закони, систему цінностей тощо); сформовані вміння та навички професійної діяльності і поведінки (неухильне виконання правил безпеки, намагання мінімізації ризиків взаємодії «людина-людина», ризиків професійної діяльності тощо); варіативність у запобіганні небезпек різного походження, що оточують особистість упродовж її життєдіяльності; здатність адекватно, швидко реагувати на небезпеки; ціннісне ставлення до життя, норм і традицій безпечної життєдіяльності. Культура безпечної життєдіяльності є складником загальної культури особистості й об'єднує низку компонентів (соціально-імперативний, діяльнісно-виконавчий, особистісно-ціннісний), що утворюють її структуру та забезпечують функціонування як цілісного феномена.

Концепція дослідження. Вихідна ідея концепції підготовки майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей до безпеки життя і професійної діяльності базується на розумінні культури безпечної життєдіяльності як кінцевого результату цього процесу. Обґрунтування цієї ідеї здійснюється на основі трьох взаємопов'язаних концептів: методологічного, теоретичного, методичного.

Методологічний концепт відображає взаємозв'язок і взаємодію різних підходів до вивчення проблеми підготовки майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей, а саме:

– системний підхід, з позиції якого підготовка до безпеки життя і професійної діяльності майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей характеризується як складний, динамічний процес, який функціонує в умовах постійного впливу різних чинників зовнішнього середовища та неминучих змін внутрішнього стану майбутніх фахівців, що має свої специфічні особливості. Реалізація системного підходу передбачає виокремлення компонентів культури безпечної життєдіяльності як цілісного об'єкта, дозволяє розглядати їх з позиції системоутворювальних зв'язків, ієрархічних відношень і структурних характеристик, що формуються в процесі підготовки майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей до безпеки життя і професійної діяльності;

– культурологічний підхід, що дозволяє розглядати феномен «культура» базовим у ставленні особистості до своєї безпеки та безпеки довкілля в цілому. Реалізація культурологічного підходу в дослідженні спрямована на підготовку студентів – майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей як носіїв загальної, професійної культури і культури безпечної життєдіяльності задля успішної самореалізації у професійній та

особистій життєдіяльності, повноцінного існування в предметному і соціальному довіллі;

– аксіологічний підхід дає можливість розглядати підготовку майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей через виявлення ціннісного потенціалу культури безпечної життєдіяльності, структурування сукупності цінностей, що відображають культуру безпечної життєдіяльності, визначення способів підвищення їх значущості для суб'єктів освітнього процесу у ВНЗ;

– акмеологічний підхід дозволяє сформуванати у майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей культуру безпечної життєдіяльності як їхню стрижневу властивість і водночас найважливішого показника усталеності та сформованості цілісної особистості в сучасному суспільстві.

Реалізацію означених підходів об'єднує суб'єкт-суб'єктна взаємодія учасників освітнього процесу, що підкреслює значущість особистості майбутнього фахівця соціономічної спеціальності. Підготовка майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей до безпеки життя і професійної діяльності вбачається на принципах партнерства та рівноправної взаємодії викладача і студентів.

Теоретичний концепт окреслює основні ідеї, визначає систему вихідних параметрів, положень, принципів, що розкривають безпосередній зв'язок теоретичних положень концепції з практикою підготовки майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей до безпеки життя і професійної діяльності, дефініцій, оцінок, без яких неможливе розуміння сутності культури безпечної життєдіяльності, її структури, компонентів та характеристик.

Теоретичні засади дослідження становлять положення, висновки, результати досліджень, що розкривають:

– психологічну теорію діяльності та розвитку її суб'єкта (К. Абульханова-Славська, Б. Ананьєв, О. Асмолов, І. Бех, Л. Виготський, В. Давидов, І. Зимня, М. Каган, О. Леонтьєв, Д. Леонтьєв, В. Петровський, К. Платонов, С. Рубінштейн, В. Шапар та ін.);

– професійну підготовку майбутніх фахівців (С. Архангельський, І. Богданова, Ю. Бойчук, Н. Гузій, О. Дубасенюк, М. Євтух, Т. Жаровцева, Е. Карпова, Н. Кічук, І. Княжева, В. Корнешук, Н. Кузьміна, З. Курлянд, А. Линенко, С. Литвиненко, В. Лозова, В. Луговий, В. Нестеренко, Н. Ничкало, Р. Пріма, В. Сластьонін, Л. Хомич, Г. Яворська та ін.);

– сутність педагогічного процесу як суб'єкт-суб'єктної взаємодії, цілісність соціального і професійного становлення особистості

(Ю. Бабанський, А. Богуш, М. Кларін, О. Кобилянський, Г. Корнетов, Т. Осипова, Г. Щедровицький та ін.);

– методичні аспекти ефективного професійного становлення майбутнього спеціаліста в умовах вищих навчальних закладів (В. Берека, С. Гончаренко, О. Коваленко, О. Кучерявий, Р. Пріма, О. Романовський, Р. Серьожникова, В. Шарко та ін.).

Методичний концепт передбачає розроблення і перевірку ефективності моделі й експериментальної методики підготовки майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей до безпеки життя і професійної діяльності та формування в них культури безпечної життєдіяльності; використання принципів добору, структурування змісту навчання й організації навчальної діяльності студентів.

Відповідно до визначених завдань і гіпотези в дослідженні використано комплекс **методів**. З метою визначення понятійно-категоріального апарату, порівняння й зіставлення різних поглядів на досліджувану проблему, визначення теоретико-методологічних засад дослідження використано методи аналізу (ретроспективний, порівняльний) літературних джерел; для обґрунтування і розроблення моделі підготовки майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей до безпеки життя і професійної діяльності було задіяно методи теоретичного моделювання. Задля визначення рівнів сформованості культури безпечної життєдіяльності застосовано емпіричні методи: діагностувальні (анкетування, опитування, тестування), прогностичні (експертне оцінювання), обсерваційні (спостереження, самоаналіз, самооцінка, рефлексія). З метою виявлення ефективності педагогічних умов, експериментальної методики підготовки майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей до безпеки життя і професійної діяльності за розробленою моделлю – педагогічний експеримент (розвідувально-пошуковий, констатувальний, формувальний, прикінцевий етапи); для перевірки достовірності одержаних результатів дослідження здійснено кількісний та якісний аналіз емпіричних даних методами кореляційного, кластерного аналізу. Статистична обробка результатів дослідження відбувалася за програмними продуктами StatSoft Statistica v 10.0. і Microsoft Excel 2007.

Експериментальною базою дослідження виступили: Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», Житомирський державний університет імені І. Франка, Одеський національний політехнічний університет. На різних етапах експерименту, що проводився впродовж 2008–2016 р.р.

взяли участь 2110 осіб, із них у формуальному експерименті – 657 студентів, майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей.

Наукова новизна дослідження. Уперше науково-обґрунтовано й апробовано концептуальні теоретичні і методичні засади та модель підготовки майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей до безпеки життя і професійної діяльності (цільовий, теоретико-методологічний, процесуальний, методичний, діагностувально-результативний блоки); розкрито сутність феноменів «підготовка майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей до безпеки життя і професійної діяльності» (цілеспрямоване і спеціально організоване навчання способів запобігання небезпек і дотримання умов безпеки людей, взаємодія і спілкування з якими передбачено їхніми професійними обов'язками, свідомим використанням у професійній діяльності норм безпеки життя) та «культура безпечної життєдіяльності майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей» (складний, багаторівневий, динамічний феномен, що характеризує особливий, суспільно визнаний спосіб організації людиною власного життя і включає: знання щодо безпечного життя та професійної діяльності (стандарти, норми, правила, закони, систему цінностей тощо); сформовані вміння і навички професійної діяльності й поведінки (неухильне виконання правил безпеки, намагання мінімізації ризиків взаємодії «людина-людина», ризиків професійної діяльності тощо); варіативність у запобіганні небезпек різного походження, що оточують особистість упродовж її життєдіяльності; здатність адекватно, швидко реагувати на небезпеки; ціннісне ставлення до життя, норм і традицій безпечної життєдіяльності). Визначено компоненти (соціально-імперативний, діяльнісно-виконавчий, особистісно-ціннісний) з відповідними показниками, схарактеризовано рівні сформованості культури безпечної життєдіяльності майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей (високий, достатній, низький).

Визначено і науково обґрунтовано педагогічні умови підготовки майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей до безпеки життя і професійної діяльності (відображення у змісті навчальних дисциплін про безпеку людини ідеї безпечної життєдіяльності як сенсоутворювального чинника; прагматична орієнтація навчальної діяльності студента у процесі підготовки до безпеки життя і професійної діяльності; набуття майбутніми фахівцями соціономічних спеціальностей досвіду безпечної професійно-зорієнтованої діяльності). Визначено етапи формування культури безпечної життєдіяльності майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей у процесі підготовки до безпеки життя і професійної діяльності (мотиваційно-стимулятивний, пізнавально-збагачувальний,

дієво-імітаційний). Уточнено поняття «безпека», «підготовка», «професійна діяльність». Подальшого розвитку набули теорія і методика професійної підготовки майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей у вищих навчальних закладах.

Практичне значення дослідження. Розроблено й апробовано діагностувальну й експериментальну методику підготовки майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей до безпеки життя і професійної діяльності; методичне забезпечення нормативних дисциплін «Безпека життєдіяльності», «Основи охорони праці», гуртка «Безпека життя і професійної діяльності». Результати дослідження можуть використовуватись у процесі підготовки майбутніх фахівців до безпеки життя і професійної діяльності за освітнім ступенем «бакалавр» у вищих навчальних закладах різних напрямів підготовки; для розроблення навчальних програм з дисциплін про безпеку людини, фахових методик, навчально-методичних посібників і рекомендацій для студентів та викладачів вищої школи; при оновленні змісту лекційних курсів і завдань навчальних дисциплін про безпеку людини, що входять до циклу професійно-зорієнтованих дисциплін, створенні нових методик їх викладання; у системі підвищення кваліфікації викладачів вищої школи, учителів загальноосвітніх навчальних закладів і фахівців навчально-методичних центрів цивільного захисту та безпеки життєдіяльності Державної служби з надзвичайних ситуацій України.

Результати дослідження **впроваджено** в практику роботи Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» (акт про впровадження № 2834/25 від 30.11.2016 р.), Житомирського державного університету імені Івана Франка (акт про впровадження № 1/7850 від 11.11.2016 р.), Одеського національного університету імені І. І. Мечникова (акт про впровадження № 06.03-01-2349 від 18.11.2016 р.), Одеського національного політехнічного університету (акт про впровадження № 2732/36-07 від 15.11.2016 р.), Херсонського державного університету (акт про впровадження № 17-28/2192 від 14.11.2016 р.), Одеського національного морського університету (акт про впровадження № К/1529 від 25.11.2016 р.), Рівненського державного гуманітарного університету (акт про впровадження № 216 від 23.12.2016 р.), Запорізького національного технічного університету (акт про впровадження № 39-31/3871 від 26.12.2016 р.), Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича (акт про впровадження № 2/15-4013 від 30.12.2016 р.).

Достовірність наукових результатів забезпечено методологічною обґрунтованістю вихідних позицій, використанням комплексу методів

дослідження, що адекватні його предмету, меті і завданням, тривалим характером та можливістю повторення дослідно-експериментальної роботи, репрезентативністю обсягу вибірки і статистичною значущістю експериментальних даних, сталістю отриманих емпіричних даних та обробкою їх статистичними методами, якісним і кількісним аналізом експериментальних даних; позитивними наслідками впровадження результатів дослідження в процес професійної підготовки майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей.

Особистий внесок автора в роботах у співавторстві полягає в науковому обґрунтуванні та визначенні актуальних питань безпечної життєдіяльності студентів соціономічних спеціальностей [53]; особисто дисертантом розроблено параграфи 1.2 (Фінансово-економічна безпека. Основи фінансової грамотності) [55] та 2.8 (Правила поведінки під час надзвичайних ситуацій воєнного характеру) [54].

Апробація результатів дослідження. Основні положення і результати дослідження обговорено на: міжнародних: «Безпека життя і діяльності людини – освіта, наука, практика» (Київ, 2011, 2014, 2016; Одеса 2009, 2013; Львів, 2010; Донецьк, 2012; Харків, 2015), «Безпека людини у сучасних умовах» (Харків, 2011, 2013–2015), «Адаптаційні можливості дітей та молоді» (Одеса 2008, 2012), «Перспективні технології підвищення енергоефективності, надійності та безпеки транспортних і комунікаційних систем» (Одеса, 2012), «Валеологія: сучасний стан, напрямки та перспективи розвитку» (Харків, 2015), «Актуальні дослідження в соціальній сфері» (Одеса, 2015, 2016), «Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми» (Вінниця, 2016), «Сучасні теоретичні і практичні аспекти здорового способу життя» (Одеса, 2016), «Проблеми якості професійної підготовки майбутніх педагогів у вищій школі» (Одеса 2016); всеукраїнської з міжнародною участю «Безпека життєдіяльності особистості – підґрунтя сталого розвитку суспільства» (Миколаїв, 2009); всеукраїнських: «Психологічний тренінг у мистецтві, культурі, освіті» (Херсон, 2010), «Безпечна життєдіяльність: майбутнє людства» (Миколаїв, 2011), «Інновації у підготовці фахівців технологічної, професійної освіти та готельного бізнесу» (Херсон, 2012), «Культура безпеки – запорука сталого розвитку суспільства» (Миколаїв, 2013), «Проблеми цивільного захисту населення: сучасні реалії України» (Київ, 2015, 2016), «Моніторинг якості професійної підготовки майбутніх педагогів у вищій школі: теорія і практика» (Одеса, 2015), «Технології навчання управлінню ризиками виникнення та розвитку надзвичайних ситуацій» (Полтава, 2015), «Проблеми якості професійної підготовки майбутніх педагогів у

вищій школі» (Одеса, 2016); всеросійської з міжнародною участю «Педагогика безопасности: наука и образование» (Екатеринбург, 2012); міжрегіональній «Безпека людини у сучасних умовах» (Харків, 2008) науково-практичних конференціях; Міжнародному конгресі «Миссия учителя в современном мире» (Одеса, 2012); Всеукраїнських психолого-педагогічних читаннях, присвячених пам'яті академіка І. А. Зязюна (Київ, 2014); всеукраїнському науково-методичному семінарі «Культура безпеки в освіті для сталого розвитку (стан та перспективи)» (Миколаїв, 2016); конференціях професорсько-викладацького складу Одеського національного університету імені І. І. Мечникова (2009–2015).

Публікації. Результати дослідження висвітлено у 55 публікаціях автора, зокрема: 1 монографії, 22 статтях у фахових виданнях України (2 – в електронних, 3 – у наукометричних виданнях), 4 – у наукових періодичних виданнях інших держав, 24 працях апробаційного характеру, 4 роботах, що додатково відображають наукові результати дисертації (3 – у співавторстві).

Матеріали кандидатської дисертації «Підготовка майбутніх учителів природничого циклу до навчання школярів основ безпечної поведінки», захищеної у 2007 році, у тексті докторської дисертації не використано.

Структура та обсяг дисертації. Дисертаційна робота складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків до них, загальних висновків, списку використаних джерел (650 найменувань) і 15 додатків, поданих на 70 сторінках. Робота містить 13 таблиць, 22 рисунки, що обіймають 4 сторінки основного тексту. Повний обсяг дисертації – 525 сторінок. Обсяг основного тексту становить 366 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми, сформульовано об'єкт, предмет, мету, концепцію, завдання і методи дослідження, прописано наукову новизну одержаних результатів, їх практичне значення, подано відомості про апробацію й упровадження результатів роботи, її структуру та загальну кількість публікацій.

У **першому розділі** «Проблема підготовки майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей до безпеки життя і професійної діяльності в теорії і практиці вищої освіти» розглянуто основні поняття і категорії дослідження, висвітлено безпеку життя і професійної діяльності як соціально-педагогічну проблему, схарактеризовано зарубіжний та вітчизняний досвід щодо підготовки майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей до безпеки життя і професійної діяльності, зацентровано на проблемі підготовки майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей

до безпеки життя і професійної діяльності в науково-педагогічних дослідженнях.

В епоху науково-технічного прогресу джерелом небезпек стає все, що забезпечує людині комфортне життя, її діяльність на виробництві, стихійні лиха і техногенні катастрофи, війни та міжособові конфлікти тощо. Небезпеки нищівно впливають на кожну особистість, групи людей, соціум через брак знань, умінь, сформованих особистісних якостей, культури безпечної поведінки і життєдіяльності в цілому. Зважаючи на це, підготовка мешканців планети Земля в цілому і кожної людини, зокрема до безпеки життя і професійної діяльності набуває статусу соціально та педагогічно значущої проблеми.

Уточнено основні поняття і категорії дослідження для розуміння сутності процесів підготовки майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей до безпеки життя і професійної діяльності. За результатами аналізу робіт, присвячених проблемі підготовки майбутніх фахівців у вишах (О. Абдулліна, Є. Бондаревська, С. Вишнякова, Н. Кузьміна, В. Нестеренко, Л. Серебренніков, В. Сериков та ін.) встановлено, що поняття «підготовка» використовується для позначення дій, які спрямовані на формування в людини певних навичок, передання їй знань і формування життєвої позиції, необхідних для працевлаштування за певною спеціальністю; підготовка – це процес формування готовності людини до продукування цінностей у запланованих сферах; складний процес, що забезпечує формування суб'єкта діяльності якісного типу тощо. Поняття «підготовка» розуміємо як цілеспрямований, спеціально організований у ВНЗ процес формування у студентів настанов, цінностей, знань і вмінь, необхідних для забезпечення безпеки життя і професійної діяльності.

Поняття «майбутні фахівці соціономічних спеціальностей» визначає якісну характеристику людей, які проходять спеціально організовану підготовку до професійної діяльності, особливості якої визнаються безпосередньою взаємодією і спілкуванням з іншою людиною (або групою людей), що спрямовані на надання їй підтримки та допомоги в різних формах.

Категорія «безпека» в дослідженні констатує відсутність (нестворення) обставин, ситуацій, що можуть завдати шкоди, збитків, негативного впливу на добробут людини (фізичний, психічний, соціальний, матеріальний, екологічний тощо) та її оточення. У процесі підготовки майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей безпека забезпечується сукупністю умов, які повинні бути враховані або спеціально створені для уникнення ймовірної шкоди іншій людині; у

роботі фахівців соціономічних спеціальностей безпека виступає об'єктивним чинником, наявність і дія якого повинна усвідомлюватися та неухильно враховуватись у всіх ситуаціях, що супроводжують взаємодію, співпрацю і спілкування з іншою людиною або групою людей.

Безпека життєдіяльності людини характеризується як галузь особливої науково-практичної діяльності, змістом якої є вивчення загальних закономірностей виникнення небезпек, їх властивостей, результатів їх впливу на організм людини, основ захисту здоров'я, життя людини та середовища її проживання від небезпек.

Аналіз ключових понять і категорій дослідження дозволив констатувати, що підготовка майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей до безпеки життя і професійної діяльності – це цілеспрямоване і спеціально організоване навчання способів запобігання небезпек і дотримання умов безпеки людей, взаємодія і спілкування з якими передбачено професійними обов'язками; свідомого використання у професійній діяльності норм безпеки життя.

Вивчення досвіду підготовки майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей до безпеки життя і професійної діяльності в зарубіжних країнах засвідчило, що в університетах усіх країн світу приділяється значна увага питанням безпеки в повсякденні, під час виробничої діяльності, у підготовці фахівців наукового, педагогічного, спеціалізованого профілей. Для студентів вищих навчальних закладів надається інформація у вигляді інструкцій, он-лайн курсів, електронних посібників, конкретних рекомендацій для дій у надзвичайних ситуаціях техногенного, природного характеру, на випадок терористичної атаки тощо. Звертається увага на необхідність формування практичних умінь і навичок з надання першої медичної допомоги. В усіх університетах наявні чисельні служби та комітети, які несуть відповідальність за безпеку життя і діяльності в закладі освіти.

В Україні становлення напряму «Безпека життя і діяльності людини» в процесі підготовки фахівців у вищих навчальних закладах відбувалося на засадах низки законів, наказів, постанов Міністерства освіти і науки, служб із надзвичайних ситуацій та охорони праці. В якості нормативних було введено навчальні дисципліни «Безпека життєдіяльності», «Основи охорони праці» для освітнього рівня «бакалавр». Натомість і сьогодні відсутній контроль за введенням цих дисциплін до навчальних планів підготовки майбутніх фахівців різних спеціальностей. За рішенням керівництва ВНЗ навчальні дисципліни об'єднуються, змінюють назву, обсяг, зміст або зовсім скорочуються.

Проблема підготовки молоді до безпеки життя і професійної діяльності привертає увагу науковців у контексті: підготовки майбутніх фахівців технічних (В. Березуцький, О. Запорожець, В. Захматов, Е. Маслов, Ю. Міхєєв, А. Пятова, О. Третьяков, Б. Халмурадов та ін.), економічних (М. Ігнатович, О. Кобилянський, В. Худолей та ін.), педагогічних (Д. Ступак, А. Зенін, М. Квітко, С. Литвиненко, Є. Чернишова та ін.) спеціальностей; навчанню дітей і учнівської молоді основ безпечної поведінки на дорогах, під час пожеж тощо (С. Асянова, М. Головка, О. Голубь, В. Євтеєв, Т. Іванова, Л. Карнаух, Ю. Науменко та ін.).

У рамках підготовки майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей більшість досліджень присвячено підготовці майбутніх учителів (І. Бікмаєв, С. Вязовкіна, Н. Герман, М. Головачов, В. Гусинін, А. Леонтєв, П. Ломаско, Г. Лукашина, В. Ляшко, Р. Магомедов, І. Макрушіна, Л. Михайлов, М. Петрова, Т. Петухова, В. Смирнов, О. Старостенко, К. Степанов, А. Цина та ін.). Незначну кількість досліджень присвячено підготовці до безпеки життя і професійної діяльності менеджерів з туризму (С. Карьєнов, Г. Дехтярь та ін.), майбутніх учителів і офіцерів запасу (Ю. Пономарьова), керівників (у тому числі освітніх закладів) (О. Померанцева, Л. Вольхіна та ін.), майбутніх менеджерів (О. Балашов, О. Кобилянський та ін.) тощо.

Провідними чинниками високої ефективності професійної підготовки майбутніх фахівців у галузі забезпечення безпеки життєдіяльності зазначаються: наявність усталеної мотивації до професійної діяльності; постійний пошук нових, більш ефективних способів вирішення професійних завдань; збагачення професійних знань, формування вмінь і навичок; упевненість у своїх силах і здатність до вирішення завдань, що пов'язані з уникненням небезпеки.

Ученими підкреслюється, що потреби подальшого розвитку економіки, соціальна спрямованість державної політики вимагають від вищої освіти підготовки фахівців з такими професійними якостями, як здатність забезпечити безпеку у виробничій і позавиробничій діяльності та в умовах надзвичайних ситуацій (А. Абзалов, М. Гаряєв, Г. Гюрджян, А. Зіньковський, С. Лабутіна, Л. Сиромятникова, Т. Ткаченко, Г. Ялмурзіна та ін.). Утім у сфері педагогіки вищої школи відсутня єдина наукова концепція щодо розвитку теорії і практики підготовки майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей до безпеки життя і професійної діяльності.

У другому розділі «Науково-теоретичні засади підготовки майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей до безпеки життя і професійної діяльності» представлено методологічні підходи щодо

підготовки майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей, репрезентовано сутність феномена «культура безпечної життєдіяльності майбутнього фахівця соціономічних спеціальностей» як результату підготовки до безпеки життя і професійної діяльності та його структуру, визначено й обґрунтовано педагогічні умови підготовки майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей до безпеки життя і професійної діяльності, представлено модель підготовки майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей до безпеки життя і професійної діяльності.

Системний підхід орієнтує на необхідність розгляду процесу підготовки до безпеки життя і професійної діяльності як цілісної педагогічної системи та передбачає виокремлення в досліджуваному об'єкті тих системоутворювальних характеристик, що визначають його внутрішню природу і якісну своєрідність, принципи його побудови, структурування і моделювання процесу підготовки майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей до безпеки життя і професійної діяльності та формування культури безпечної життєдіяльності як результату такої підготовки.

З гуманістичних позицій підкреслено, що людина визнається суб'єктом культури, її головною дієвою особою. Реалізація культурологічного підходу спрямована на підготовку студента, майбутнього фахівця соціономічної спеціальності, як носія загальної, професійної культури та культури безпечної життєдіяльності задля успішної самореалізації у професійній, особистій життєдіяльності, повноцінного існування в довіллі та світі, що оточує. З позиції культурологічного підходу підготовка до безпеки життя і професійної діяльності як цілеспрямованого процесу щодо кінцевого результату – культури безпечної життєдіяльності – є культуротворчим освітнім процесом, в якому студент і викладач реалізують себе як суб'єкти культури, а зміст освіти будується відповідно до змісту загальної культури.

Використання аксіологічного підходу в процесі дослідження підготовки майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей до безпеки життя і професійної діяльності дозволило актуалізувати ціннісний зміст навчання дисциплін про безпеку людини, ціннісне самовизначення студента як майбутнього фахівця з високим рівнем культури безпечної життєдіяльності, реалізувати практичний складник навчального процесу з дисциплін про безпеку людини, забезпечити засвоєння студентами фундаментальних знань, базових умінь і навичок безпечної життєдіяльності.

Акмеологічний підхід у дослідженні дозволив спрямувати орієнтацію педагогічного процесу на особисте мотивування майбутніх фахівців

соціономічних спеціальностей до професійного самовдосконалення та самоосвіти, на використання культури безпечної життєдіяльності у повсякденному житті та професійній діяльності, спонукання до саморозвитку і безпеки тощо.

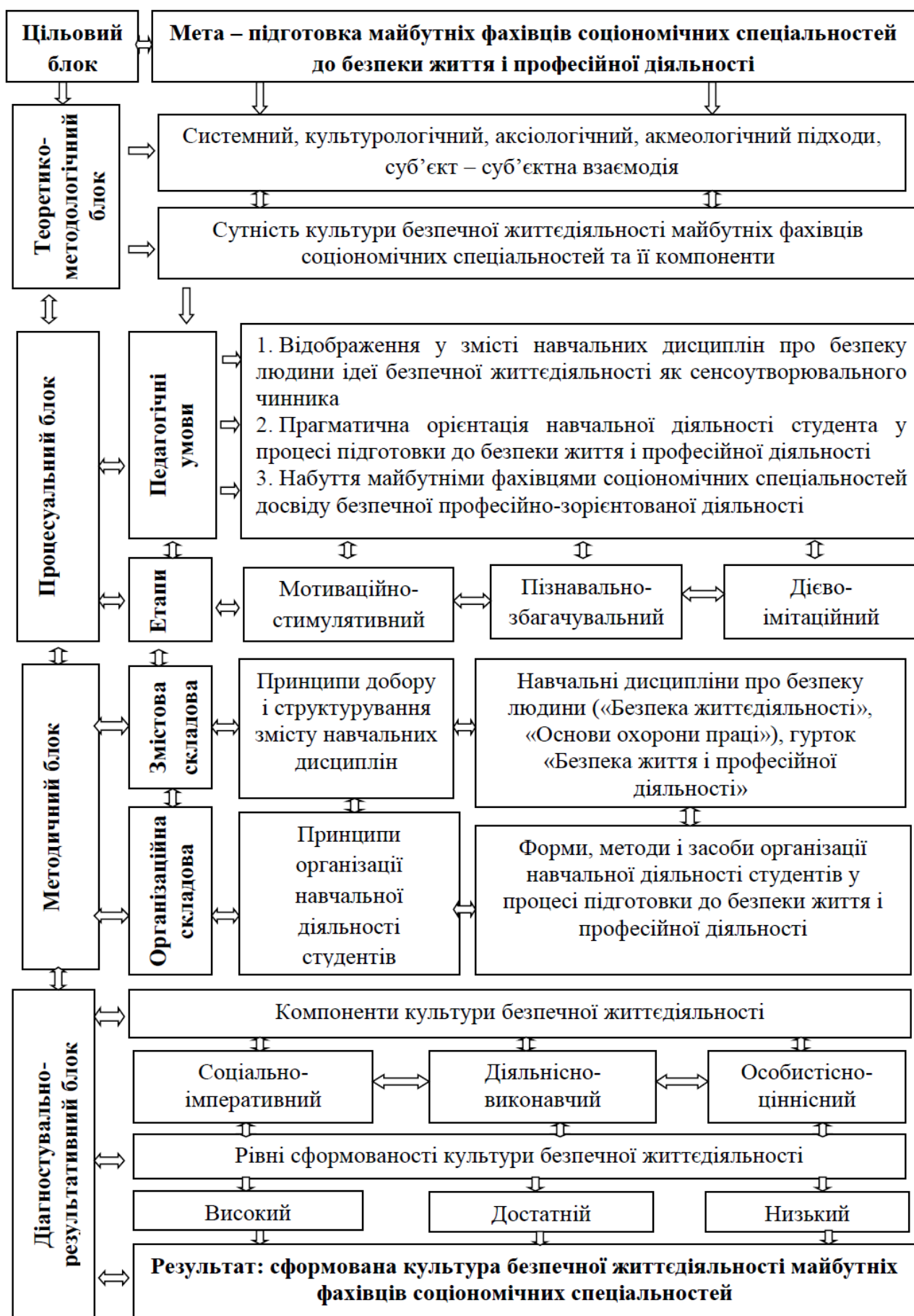
Суб'єкт-суб'єктна взаємодія дозволила організувати підготовку майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей до безпеки життя і професійної діяльності як процес, що здійснюється на принципах партнерства та рівноправної взаємодії викладачів і студентів – майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей, врахувати особливості особистості суб'єктів взаємодії, створити всі умови для їхньої самореалізації.

Ученими (Ю. Бойчук, Н. Валіуліна, О. Давиденко, І. Квасова, Т. Лапіна, В. Миронов, О. Мірошніченко, А. Потьомкіна, А. Селіванов та ін.) зазначено, що людина створює культуру як сферу самовираження і самоствердження себе у світі. Отже, культуру слід розглядати як особистісну характеристику: кожна особистість перетворює її у вимірі своєї життєдіяльності, у змісті якої функціонують її здібності, творчі прояви, досвід комунікації з іншими партнерами в історичному і конкретному соціокультурному контексті. Розуміння сутності феномена «культура безпечної життєдіяльності майбутнього фахівця соціономічних спеціальностей» у дослідженні зорієнтовано на нормативне визначення, у якому культура – це передані і створені сутності й моделі цінностей, ідей та інших символічно значимих систем, що є чинниками, які формують людську поведінку, а також продукти такої поведінки ([А. Кребер](#), [Т. Парсонс](#)); культура є складним цілісним утворенням, що включає в себе знання, вірування, мистецтво, моральність, право, звичаї, вміння та навички, набуті людьми як членами суспільства (Е. Тейлор).

У дослідженні поняття «культура безпечної життєдіяльності майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей» розглядаємо як складний, багаторівневий, динамічний феномен, що характеризує особливий, суспільно визнаний спосіб організації людиною власного життя і включає: знання щодо безпечного життя та професійної діяльності (стандарти, норми, правила, закони, систему цінностей тощо); сформовані вміння та навички професійної діяльності і поведінки (неухильне виконання правил безпеки, намагання мінімізації ризиків взаємодії «людина-людина», ризиків професійної діяльності, тощо); варіативність у запобіганні небезпек різного походження, що оточують особистість упродовж її життєдіяльності; здатність адекватно, швидко реагувати на небезпеки; ціннісне ставлення до життя, норм і традицій безпечної життєдіяльності.

Визначено компоненти і показники культури безпечної життєдіяльності майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей: соціально-імперативний компонент з показниками: обізнаність з нормами й алгоритмами безпеки життя в повсякденні, обізнаність з нормативно-правовою базою і алгоритмами безпеки професійної діяльності, розуміння сутності культури безпечної життєдіяльності; діяльнісно-виконавчий компонент з показниками: наявність умінь і навичок мінімізації ризиків повсякденного життя та професійної діяльності, наявність умінь і навичок надання допомоги в небезпечних та надзвичайних ситуаціях, варіативність дій у запобіганні небезпек, уміння приймати рішення в небезпечних і надзвичайних ситуаціях; особистісно-ціннісний компонент з показниками: визнання цінності безпеки життя, здоров'я людини, життєва усталеність, визнання цінності ненасильства, готовність до подолання невизначеності. На підставі аналізу наукових досліджень (Н. Амосов, С. Архангельський, М. Вартофський, В. Венікова, Б. Глінський, А. Горстко, А. Зотова, І. Княжева, Ю. Конаржевський, О. Листопад, Г. Щедровицький та ін.), практичного досвіду розроблено модель підготовки майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей до безпеки життя і професійної діяльності (див. рис.), структурними елементами якої виступили: цільовий блок – підготовка майбутніх фахівців до безпеки життя і професійної діяльності; теоретико-методологічний блок – методологічні підходи та теоретична характеристика культури безпечної життєдіяльності; процесуальний – базувався на педагогічних умовах, що реалізуються в освітньому процесі на підґрунті навчальних дисциплін про безпеку людини («Безпека життєдіяльності», «Основи охорони праці») за такими етапами: мотиваційно-стимулятивний, пізнавально-збагачувальний, дієво-імітаційний. До методичного блоку входять змістовий і організаційний складники. Діагностувально-результативний блок позиціонує методику діагностики та рівні сформованості культури безпечної життєдіяльності як результату підготовки до безпеки життя і професійної діяльності.

Мотиваційно-стимулятивний етап передбачав мотивування студентів до уважного і відповідального ставлення до безпеки життєдіяльності. На пізнавально-збагачувальному етапі здійснювалося поглиблення, деталізація та збагачення знань студентів новою інформацією з питань безпеки життя і професійної діяльності за змістом навчальних дисциплін, наявного досвіду і традицій безпечної життєдіяльності.

Рис. Модель підготовки майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей до безпеки життя і професійної діяльності

На дієво-імітаційному етапі в майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей формувалися вміння, навички, здатність адекватно реагувати на небезпечні та надзвичайні ситуації тощо.

У третьому розділі «Методика реалізації моделі підготовки майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей до безпеки життя і професійної діяльності» висвітлено експериментальну методику підготовки майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей до безпеки життя і професійної діяльності за розробленою моделлю, принципи добору та структурування змісту, організації навчальної діяльності майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей.

Реалізація першої педагогічної умови – відображення у змісті навчальних дисциплін про безпеку людини ідеї безпечної життєдіяльності як сенсоутворювального чинника – базувалася на принципах науковості, функційної повноти, доступності та практичної реалізованості, відповідності потребам сьогодення, адаптації навчального матеріалу до професійних інтересів майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей, дидактичного ізоморфізму.

Наскрізність ідеї безпечної життєдіяльності забезпечено використанням у змісті навчальних дисциплін «Безпека життєдіяльності», «Основи охорони праці» ключових понять: безпека, небезпека, традиції безпеки життя і професійної діяльності, цінність життя та здоров'я людини, культура безпечної життєдіяльності. Ідея безпечної життєдіяльності як сенсоутворювальний чинник у змісті навчальних дисциплін перетинала всі форми роботи майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей у процесі підготовки до безпеки життя і професійної діяльності.

У змісті навчальної дисципліни «Безпека життєдіяльності» реалізацію означеної ідеї здійснено через набуття студентами знань, умінь і навичок для здійснення повсякденної діяльності з урахуванням ризику для життя та здоров'я людини в побуті, ризику виникнення техногенних аварій і природних небезпек, формування у студентів відповідальності за особисту й колективну безпеку. У процесі вивчення навчальної дисципліни студенти здобували знання, що розкривають сутність: культури безпечної життєдіяльності як елемента загальної культури, ролі кожної особистості в забезпеченні безпеки, психологічних засад безпеки життєдіяльності, надзвичайних ситуацій і принципів надання допомоги в них. Ключовими поняттями, визначеними для обговорення й усвідомлення студентами у змісті модулів цієї дисципліни, були: загальна безпека / небезпека, загроза, ризик, життєве середовище, безпека людини, суспільства, національна

безпека, таксономія, ідентифікація, номенклатура та квантифікація небезпек.

У структурно-логічній схемі навчання нормативна дисципліна «Основи охорони праці» вивчається після дисципліни «Безпека життєдіяльності» та основних дисциплін професійно-зорієнтованого циклу, після набуття майбутніми фахівцями соціономічних спеціальностей уявлення щодо умов їхньої майбутньої професійної діяльності. У змісті навчальної дисципліни «Основи охорони праці» реалізація наскрізної ідеї безпеки життєдіяльності передбачала формування у студентів знань, умінь, здатностей (компетенцій) для здійснення ефективної безпечної професійної діяльності шляхом свідомого управління охороною праці на підприємствах, об'єктах господарської, економічної та науково-освітньої діяльності. Формування в майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей необхідного для їхньої подальшої професійної діяльності рівня знань і вмінь забезпечувалось усвідомленням: правових та організаційних питань охорони праці, ризиків взаємодії «людина-людина», ризиків професійної діяльності, варіативності дій у запобіганні небезпек, дотримання норм і традицій безпечної життєдіяльності, принципу пріоритетності охорони життя та здоров'я працівників у процесі професійної діяльності. Ключовими поняттями у змісті модулів цієї дисципліни, були: охорона праці, безпека професійної діяльності, техніка безпеки, роботодавець, робітник, норми, стандарти, правила, нормативно-правові акти з охорони праці, умови праці, гігієна праці, виробнича санітарія, класифікація небезпечних і шкідливих виробничих чинників, ризики професійної діяльності, ризики взаємодії «людина-людина», організація робочого місця, ритм праці, дія токсичних та отруйних речовин, мікроклімат робочої зони, причини травматизму, виробничі травми, професійні захворювання тощо.

Зміст означених навчальних дисциплін було розмежовано згідно зі сферами розповсюдження їх впливу: «Безпека життєдіяльності» – повсякдення, «Основи охорони праці» – професійна діяльність, ліквідовано дублювання в навчальних програмах міждисциплінарних питань безпечної життєдіяльності. У навчальній дисципліні «Основи охорони праці» ураховано професійну спрямованість студентів – майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей й акцентовано зміст на традиції і цінності безпечної життєдіяльності, взаємодію «людина-людина», варіативність дій у запобіганні небезпек.

Реалізація другої педагогічної умови (прагматична орієнтація навчальної діяльності студента в процесі підготовки до безпеки життя і професійної діяльності) відбувалася на принципах свідомої активності в

самоорганізації навчальної діяльності студентів та унаочнення навчальної інформації. Прагматичну орієнтацію навчальної діяльності забезпечено аудиторною роботою з навчальної дисципліни «Безпека життєдіяльності» та позааудиторною роботою в гуртку «Безпека життя і професійної діяльності», що орієнтувалася на вирішення конкретних життєвих проблем студентів щодо забезпечення їхньої безпеки в повсякденні.

На мотиваційно-стимулятивному етапі реалізація другої педагогічної умови була спрямована на виявлення, актуалізацію, переживання особистого досвіду студентів у повсякденному вирішенні ситуацій безпечної життєдіяльності. Навчальна діяльність майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей здійснювалась у постійній взаємодії та інтерактивному спілкуванні: використання дискусій («Чи можливо забезпечити абсолютну безпеку?», «Навіщо вивчати безпеку життєдіяльності?», «Чи присутній у нашому повсякденному житті ризик?»), мозкових штурмів («Чи потрібна сучасній людині культура безпечної життєдіяльності?», «Номенклатура небезпек», «Зв'язок безпеки життєдіяльності із сучасними науками»), змагальних вправ («Палець до гори», «Змагання між групами», «ПОПН-формула» – позиція, обґрунтування, приклад, наслідок), що дозволяли з'ясувати й посилити внутрішню мотивацію студентів щодо безпечної життєдіяльності. Зокрема, обговорювалися такі питання: «Чому мені особисто важливо знати норми і правила безпечної життєдіяльності?», «Де і яким чином питання безпечної життєдіяльності будуть мною використано тепер і в майбутньому?», «Які традиції безпечної життєдіяльності були в моїй сім'ї, суспільстві?».

У позааудиторний час у процесі самостійної роботи майбутні фахівці соціономічних спеціальностей залучалися до пошуку, обробки, аналізу та представлення більш детальної інформації наочно, що розглядалася під час аудиторних занять: готували і позиціонували телевізійні репортажі («Безпека на відпочинку», «Безпека в гуртожитку та побутові небезпеки», «Перша долікарська допомога у невідкладних станах та обізнаність населення», «Безпека у великому місті» тощо), презентації (створений архів з будь-якої тематики щодо безпеки в повсякденні та в надзвичайних ситуаціях), інсценували сенсорні ігри («Бачу, чую, відчуваю», «Сприйняття хімічних і фізичних чинників» тощо), що унаочнювало питання безпечної життєдіяльності, додавало візуального, кінестетичного, аудіального сприйняття небезпек.

На пізнавально-збагачувальному етапі для реалізації прагматичної орієнтації навчальної діяльності майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей використано можливості лекцій-бесід («Середовище

проживання людини. Небезпеки в побуті»), інформаційних («Медико-біологічні засади безпеки життєдіяльності»), бінарних («Техногенні небезпеки та їх наслідки»), мультимедійних («Транспортні аварії та катастрофи»), проблемних («Соціально-політичні небезпеки, їх види й особливості») лекцій, лекцій-пресконференцій («Основні принципи захисту населення у військових конфліктах»), лекцій з помилками («Перша долікарська допомога при невідкладних станах»), до проведення й організації яких долучалися студенти. Опрацьовувались алгоритми-інструкції поведінки в небезпечних і надзвичайних ситуаціях, що визначали варіативність дій у запобіганні небезпек, вивчалися можливості застосування ризик зорієнтованого підходу для побудови ймовірнісних структурно-логічних схем-моделей виникнення та розвитку надзвичайних ситуацій. У позааудиторний час здійснювалася науково-дослідна робота майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей, їхня підготовка до олімпіад і конференцій з безпеки життєдіяльності, підготовка доповідей на «п'ятихвилинку новин у сфері безпечної життєдіяльності», кросвордів, рефератів, творчих завдань з розробки алгоритмів поведінки щодо варіативного запобігання ризиків у взаємодії «людина–людина» в повсякденні.

На дієво-імітаційному етапі прагматичну орієнтацію навчальної діяльності було забезпечено рольовими («Запобігання гострих респіраторних захворювань у колективі»), імітаційними («Пожежна безпека в побуті»), сенсорними («Роль аналізаторів у забезпеченні безпеки») іграми; вирішенням ситуаційних завдань, відпрацюванням практичних умінь і навичок безпечної життєдіяльності, що дозволяло сформувати усвідомлену особистістю культуру безпечної життєдіяльності в повсякденні.

У позааудиторній роботі становленню особистісних цінностей і якостей, що характеризують особистість з високим рівнем культури безпечної життєдіяльності, сприяли багаторівневі практичні тренінги з безпеки життєдіяльності (I-й Всеукраїнський методичний семінар-тренінг з безпеки життєдіяльності «Єдина країна. Єдина страна»), місячники з цивільного захисту та безпеки життєдіяльності («Університетський місячник цивільного захисту», «Поводження та порядок дій в умовах надзвичайних ситуацій, терористичних актів, диверсій, мінування, при виявленні вибухонебезпечних предметів»), робота гуртка «Безпека життя і професійної діяльності».

Реалізація третьої педагогічної умови – набуття майбутніми фахівцями соціономічних спеціальностей досвіду безпечної професійно-зорієнтованої діяльності – відбувалася на матеріалі навчальної дисципліни

«Основи охорони праці» і будувалася на принципах інтеграції, емоційного переживання навчальної діяльності, колективної взаємодії і співпраці студентів під час аудиторної та позааудиторної роботи.

Набуття майбутніми фахівцями соціономічних спеціальностей досвіду безпечної професійно-зорієнтованої діяльності на мотиваційно-стимулятивному етапі було спрямоване на розвиток у студентів інтересу до безпеки професійної діяльності, стимулювання позитивної навчальної і професійної мотивації до безпеки на робочому місці, знань щодо своїх прав та обов'язків, умінь забезпечувати безпеку власну і свого оточення при виконанні функційних обов'язків в умовах взаємодії «людина-людина». Актуалізація досвіду, мотивування і стимулювання майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей до безпечної професійної діяльності здійснювалося через групову, індивідуальну, колективну форми роботи (евристична бесіда «Заходи і засоби охорони праці», комунікативна атака «Ефектні афоризми», дебати «Охорона праці в роботі фахівців соціономічних спеціальностей», диспут «Види відповідальності за порушення законодавства з охорони праці», ділова гра «Працевлаштування різних верств населення», вирішення ситуаційних завдань з тематики «Кодексу законів про працю», розслідування нещасних випадків тощо).

На пізнавально-збагачувальному етапі акцентувалося на особливостях і загальних вимогах техніки безпеки майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей у їхній професійній діяльності, небезпеках виробничого середовища, їхніх професійних інтересах, ризиках взаємодії «людина-людина». Збагачення новим арсеналом знань здійснювалося в лекції-пресконференції («Правові й організаційні основи охорони праці»), бінарній лекції («Основи фізіології, гігієни праці, виробничої санітарії»), лекції-візуалізації («Основи пожежної та вибухонебезпеки»), проблемній лекції («Поняття про виробничий травматизм і професійні захворювання»). Для забезпечення активної участі та взаємодії майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей у процесі підготовки до безпеки життя і професійної діяльності, їхні групові дослідницькі проекти («Санітарно-гігієнічні вимоги до показників шуму, вібрації, мікроклімату приміщень», «Психофізіологічні вимоги до умов професійної діяльності», «Хімічні, фізичні, біологічні виробничі чинники» тощо), які були підготовлені в позааудиторний час, дозволяли інтегрувати знання й уявлення щодо інших навчальних дисциплін професійно-зорієнтованого циклу з питань безпеки професійної діяльності, висвітлювали сформованість і якість засвоєних знань, дозволяли аналізувати власну

поведінку щодо різноманітних ситуацій професійного ризику, виявляли творчий характер проектно-дослідницької навчальної діяльності студентів.

На дієво-імітаційному етапі реалізацію третьої педагогічної умови здійснено завдяки вирішення проблемних ситуацій щодо ризиків професійної діяльності (у залежності від спеціальності), пошуку варіантів дій для запобігання небезпек, виконання практичних вправ (вимірювання вологості, тиску, радіаційного фону тощо), рефлексії (знакової, вправами «Ковток повітря», «З тобою було цікаво» тощо). Формування умінь і навичок для набуття досвіду безпечної професійної діяльності відбувалося в діловій грі («Електробезпека в моїй професійній діяльності»), театрі-експромті («Профілактика травматизму у громадських та освітніх закладах»), імітаційних вправах («Рятування постраждалого від дії електричного струму», «Шумове забруднення приміщень» тощо), методу схематизації («Пожежна безпека на робочому місці»), взаємонавчання і взаємоперевірки («Навчання охорони праці»; «Інструктажі») тощо.

Особливості кожної спеціальності соціономічного профілю з'ясовувались у процесі психолого-педагогічних тренінгів («Ризики взаємодії «людина людина». Толерантність до невизначеності», «Психологічна сталість у надзвичайних ситуаціях. Страху та паніка», «Визнання цінності ненасильства як основи для роботи в соціономічних професіях», «Традиції, норми, правила безпеки життя і професійної діяльності сучасного фахівця соціономічного профілю»). Вони сприяли формуванню вмінь і навичок мінімізації, попередження, профілактики ризиків взаємодії «людина-людина», ризиків професійної діяльності, формуванню умінь та навичок безпеки життя і професійної діяльності, усвідомленню цінностей життя, безпеки, норм і традицій безпечної життєдіяльності, закріпленню сформованості культури безпечної життєдіяльності майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей.

Для стимулювання активності й умотивованості студентів, збільшення їхніх можливостей у пізнавально-збагачувальній і дієво-імітаційній діяльності інтенсивно використовувалися створений сайт «Науково-методична рада з питань цивільного захисту та безпеки життєдіяльності населення Одеської області», офіційні сайти університетів, соціальні мережі, засоби масової інформації тощо.

У четвертому розділі «Результати експериментального дослідження підготовки майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей до безпеки життя і професійної діяльності» висвітлено мету, логіку організації експерименту, обґрунтовано методику діагностування рівнів сформованості культури безпечної життєдіяльності майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей як результату

підготовки до безпеки життя і професійної діяльності, подано і проаналізовано результати констатувального та прикінцевого зрізів, визначено ефективність запровадженої моделі й експериментальної методики підготовки майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей до безпеки життя і професійної діяльності.

Експериментальне дослідження мало на меті перевірку ефективності обґрунтованої моделі та методики підготовки майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей (психологія, політологія, міжнародні відносини, журналістика, біологія (вчитель біології), філологія (переклад включно), соціальна робота, менеджмент, дошкільна освіта, публічне управління та адміністрування, підприємництво, торгівля та біржова діяльність) до безпеки життя і професійної діяльності, що відбувалось упродовж 2011–2016 навчальних років.

Досягнення мети експериментального дослідження зумовлено логікою і послідовністю завдань. Перше завдання передбачало розроблення методики діагностування рівнів сформованості культури безпечної життєдіяльності майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей відповідно до визначених компонентів і показників. До її складу увійшли дванадцять стандартизованих і спеціально розроблених методик, вибір яких зумовлений стандартизованістю, надійністю, валідністю, інтерпретованістю та практичністю діагностичних процедур, а саме: тестові завдання з безпеки життєдіяльності, тестові завдання з основ охорони праці, питальник «Культура безпечної життєдіяльності – норми, сутність, дотримання традицій», розрахункові задачі з питань безпеки життя і професійної діяльності (оцінка ризику, забруднення довкілля тощо), метод експертної оцінки надання першої долікарської допомоги, рішення ситуаційних задач, методика складання алгоритму дій у небезпечних і надзвичайних ситуаціях, методика оцінки «Уміння приймати рішення» (колектив авторів центру «Mindtools»), методика Ш. Шварца (ціннісний питальник), адаптований питальник С. Мадді «Hardiness Survey» (життєва усталеність), методика діагностики форм агресії А. Басса і Д. Арки, методика визначення толерантності до невизначеності Д. Маклейна.

Друге завдання було пов'язано з упровадженням експериментальної методики підготовки майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей до безпеки життя і професійної діяльності за розробленою моделлю. Формувальний етап експерименту передбачав теоретичну і практичну підготовку майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей у процесі вивчення нормативних дисциплін («Безпека життєдіяльності», «Основи охорони праці») та гуртка «Безпека життя і професійної діяльності».

Доведено репрезентативність експериментальної вибірки, до складу якої було включено майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей чотирьох ВНЗ України. Визначено і схарактеризовано рівні (високий, достатній, низький) сформованості культури безпечної життєдіяльності майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей.

Високий рівень культури безпечної життєдіяльності був притаманний майбутнім фахівцям соціономічних спеціальностей, які оволоділи в повному обсязі базовими знаннями з питань безпеки в повсякденній і професійній діяльності, розуміли та дотримувалися норм, традицій забезпечення безпеки життя і професійної діяльності майбутнього фахівця соціономічної спеціальності, усвідомлювали ризики професійної діяльності та їх можливі наслідки. Студенти високого рівня сформованості культури безпечної життєдіяльності обізнані із зовнішніми і внутрішніми чинниками, що негативно впливають на здоров'я людини, розуміли вимоги охорони праці та відповідальність за їх недотримання, мали чітке, сформоване уявлення про культуру безпечної життєдіяльності. Такі студенти оволоділи основними принципами розрахунку задач щодо мінімізації ризиків і розуміння можливостей їх використання в професійній діяльності, у них сформовані вміння щодо варіативності дій у запобіганні небезпек та захисту від них, алгоритмів само- і взаємодопомоги в небезпечних та надзвичайних ситуаціях природного, техногенного, соціально-політичного і воєнного походження, вони дотримувалися традицій безпечної життєдіяльності та використання нормативно-правової бази безпеки у своєму житті, професійній діяльності, у них були сформовані навички чітких, адекватних дій щодо надання долікарської допомоги постраждалому при невідкладних станах, побутових і виробничих небезпеках, уміння прийняти вчасно рішення та взяти на себе відповідальність щодо його наслідків. Майбутні фахівці соціономічної спеціальності цього рівня сформованості культури безпечної життєдіяльності цінують і намагаються зберегти безпеку життя, здоров'я власне і своїх довколишніх, співпрацівників, колег, учнів тощо, мають високі показники толерантності до невизначеності й адекватно сприймають ризик, у них не виражена агресивність і ворожість, намагаються бути добрими, життєусталеними та контролювати ситуацію.

Майбутні фахівці соціономічних спеціальностей з достатнім рівнем сформованості культури безпечної життєдіяльності характеризуються сформованими базовими знаннями щодо безпеки життя і професійної діяльності, усвідомленням сутності основних норм і традицій безпеки, проте не завжди ними користуються, обізнані з характеристикою зовнішніх і внутрішніх негативних чинників, що впливають на здоров'я

людини, але не чинять ніяких дій щодо їх мінімізації та запобігання. Вони обізнані з правилами безпеки вдома, на вулиці, у докільлі, на робочому місці, усвідомлюють ризики професійної діяльності, мають уявлення про культуру безпечної життєдіяльності. Студенти цього рівня володіють основними принципами розрахунку задач, навичками щодо захисту себе і свого найближчого оточення у надзвичайних ситуаціях природного, техногенного, соціально-політичного та воєнного характеру, дотримуються традицій безпечної життєдіяльності, використовують нормативно-правову базу з безпеки у своєму житті залежно від складності, небезпечності ситуації, власних уподобань. Вони розуміють вимоги охорони праці та відповідальність за їх недотримання, можуть надати першу долікарську допомогу постраждалому при невідкладних станах, під час побутових і виробничих небезпек на рівні виконання вказівок. У запобіганні небезпек слідує загальновідомим алгоритмам поведінки, вони не беруть на себе повну відповідальність за адекватність і своєчасність прийнятого рішення, водночас чітко й упевнено виконують вказівки рятувальних служб чи інших осіб у небезпечних ситуаціях. Майбутні фахівці з достатнім рівнем культури безпечної життєдіяльності цінують життя, здоров'я та безпеку, намагаються зберегти їх у своїх близьких, друзів, родичів, співпрацівників, мають середній рівень толерантності до невизначеності, майже не сприймають ризик, оскільки не зможуть своєчасно відреагувати на небезпеку, будуть очікувати на повідомлення щодо подальших дій, подекуди виявляють агресивність і ворожість у зв'язку з невпевненістю у своїх діях, намагаються бути добрими, життєусталеними, розуміють пріоритет безпеки, готові попідклубатись у разі небезпеки про себе та своїх близьких, діють згідно ситуації і чітко виконують вказівки людей, які впевнені в правильності своїх учинків, водночас не готові взяти відповідальність на себе.

Низький рівень культури безпечної життєдіяльності властивий майбутнім фахівцям соціономічних спеціальностей у яких сформовані окремі базові знання щодо безпеки життя і професійної діяльності, водночас відсутні чіткі уявлення про культуру безпечної життєдіяльності. Вони на рівні умовних рефлексів дотримуються правил техніки безпеки, хаотично та непослідовно складають алгоритм поведінки під час небезпечних і надзвичайних ситуацій природного, техногенного, соціально-політичного та воєнного характеру не дотримуючись власної безпеки та безпеки своїх довколишніх, намагаються не потрапляти до небезпечних ситуацій, мають уявлення про принципи надання першої долікарської допомоги, вирішення розрахункових задач, але недосконало володіють навичками їх використання, не беруть відповідальність за

результат своїх дій і невпевнені в успіху того, що вони намагаються вчинити, знають про наявність ризику та прагнуть його мінімізувати шляхом не потрапляння до ситуацій небезпеки, володіють певними навичками профілактики небезпек на рівні інстинктів самозбереження.

Рівні сформованості культури безпечної життєдіяльності майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей у процесі підготовки до безпеки життя і професійної діяльності на констатувальному і прикінцевому етапах в контрольній (КГ) та експериментальній (ЕГ) групах наведено в таблиці (див. табл.).

Таблиця

Рівні сформованості культури безпечної життєдіяльності майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей

Рівні	Констатувальний етап				Прикінцевий етап			
	КГ		ЕГ		КГ		ЕГ	
	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%
Низький	127	38,77	119	36,07	75	23,02	42	12,93
Достатній	148	45,17	161	49,10	184	55,95	149	45,27
Високий	53	16,06	49	14,83	69	21,03	138	41,80
Разом	328	100	329	100	328	100	329	100

Як бачимо з таблиці, відповідно до результатів констатувальних зрізів, високого рівня сформованості культури безпечної життєдіяльності досягли 14,83% майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей ЕГ і 16,06% – КГ. У більшості майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей виявлено достатній рівень культури безпечної життєдіяльності (49,10% – в ЕГ та 45,17% – у КГ) і низький (36,07% – в ЕГ та 38,77% – у КГ). Кількість студентів на всіх рівнях сформованості культури безпечної життєдіяльності була майже однаковою, що свідчить про однорідність вибірки і потенційно однакові передумови для проведення формувального етапу експерименту.

На прикінцевому етапі експерименту для перевірки рівнів сформованості культури безпечної життєдіяльності як результату підготовки майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей до безпеки життя і професійної діяльності було проведено повторні зрізи. В ЕГ високого рівня сформованості культури безпечної життєдіяльності досягли

41,8% майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей, достатнього – 45,27%. На низькому залишилося 12,93% учасників експерименту.

У КГ високий рівень сформованості культури безпечної життєдіяльності виявлено у 21,03% майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей, достатній – у 55,95% студентів. Кількість майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей, які засвідчили низький рівень сформованості культури безпечної життєдіяльності, склала 23,02%.

За результатами кореляційного аналізу встановлено прямий позитивний зв'язок між компонентами і загальним рівнем сформованості культури безпечної життєдіяльності. Домінуючим в обох групах виявився діяльнісно-виконавчий компонент (в ЕГ – $r = 0,92$, у КГ – $r = 0,90$). Значущий вплив на загальний рівень сформованості культури безпечної життєдіяльності в ЕГ здійснив соціально-імперативний компонент ($r = 0,84$). Особистісно-ціннісний компонент менше впливав і зазнавав змін у рамках тих умов, що були задіяні під час експерименту.

За результатами кластерного аналізу встановлено, що основою для формування в майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей культури безпечної життєдіяльності є їхня обізнаність з нормами й алгоритмами безпеки життя в повсякденні, нормативно-правовою базою й алгоритмами безпеки професійної діяльності, розуміння сутності культури безпечної життєдіяльності. В єдиний кластер культуру безпечної життєдіяльності майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей у КГ об'єднує діяльнісно-виконавчий компонент, у ЕГ – особистісно-ціннісний компонент.

Отже, порівняльна характеристика результатів розподілу майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей експериментальної та контрольної груп за рівнями сформованості культури безпечної життєдіяльності за даними констатувальних і прикінцевих зрізів виявила значні позитивні зміни в експериментальній групі на відміну від контрольної, де позитивні зрушення були незначними, що довело дієвість експериментальної методики реалізації моделі підготовки майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей до безпеки життя і професійної діяльності.

ВИСНОВКИ

У дисертаційному дослідженні подано теоретико-методологічне обґрунтування і нове вирішення наукової проблеми, що виявляється в розробленні моделі й експериментальної методики підготовки майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей до безпеки життя і професійної діяльності в освітньому процесі вищих навчальних закладів.

1. Визначено й обґрунтовано теоретико-методологічні засади дослідження проблеми підготовки до безпеки життя і професійної діяльності майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей. Встановлено, що гострота й актуальність вирішення проблем безпеки життя і діяльності людини на сучасному етапі визначається порушенням екологічної рівноваги природного середовища внаслідок надмірного антропогенного навантаження на біосферу, змінами в людині як біологічній істоті, зростанням кількості техногенних аварій і катастроф при взаємодії людини зі складними технічними системами, соціально-політичною напругою у суспільстві тощо.

Методологічні засади підготовки майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей до безпеки життя і професійної діяльності передбачають взаємозв'язок і взаємодію культурологічного, системного, аксіологічного, акмеологічного підходів, які в дослідженні об'єднує суб'єкт-суб'єктна взаємодія, що підкреслює значущість особистості студента в процесі підготовки до безпеки життя і професійної діяльності на принципах партнерства та рівноправної взаємодії викладача і студентів.

2. Визначено сутність феномена «підготовка майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей до безпеки життя і професійної діяльності», що визначається як цілеспрямоване і спеціально організоване навчання способів запобігання небезпек і дотримання умов безпеки людей, взаємодія і спілкування з якими передбачено їхніми професійними обов'язками, свідоме використання у професійній діяльності норм безпеки життя. Поняття «майбутні фахівці соціономічних спеціальностей» визначає якісну характеристику людей, які проходять спеціально організовану підготовку до професійної діяльності, особливості якої визнаються безпосередньою взаємодією і спілкуванням з іншою людиною (або групою людей), спрямовані на надання їй підтримки та допомоги в різних формах.

З'ясовано, що поняття «безпека» є сукупністю умов, що повинні бути враховані або спеціально створені для уникнення ймовірної шкоди іншій людині. У професійній діяльності фахівців соціономічних спеціальностей безпека виступає об'єктивним чинником, наявність і дія якого повинна усвідомлюватися та неухильно враховуватись у всіх ситуаціях, що супроводжують взаємодію, співпрацю і спілкування з іншою людиною або групою людей. Професія або професійна діяльність конкретизують зміст і межі прояву перетворювальної активності людини. Підкреслено, що, набуваючи ознак професійної, діяльність людини здійснюється відносно об'єктів, визнаних суспільно корисними; способами, що знайшли схвалення і позитивну оцінку в суспільстві; заради цілей, які визнано

суспільно цінними. Здійснення професійної діяльності передбачає наявність спеціальної підготовки і спеціально створеного місця роботи в соціальних інститутах суспільства.

3. Доведено, що культура безпечної життєдіяльності майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей є результатом їхньої підготовки до безпеки життя і професійної діяльності. Під культурою безпечної життєдіяльності майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей розуміємо складний, багаторівневий, динамічний феномен, що характеризує особливий, суспільно визнаний спосіб організації людиною власного життя і включає: знання щодо безпечного життя та професійної діяльності (стандарти, норми, правила, закони, систему цінностей тощо); сформовані вміння та навички професійної діяльності і поведінки (неухильне виконання правил безпеки, намагання мінімізації ризиків взаємодії «людина-людина», ризиків професійної діяльності, тощо); варіативність у запобіганні небезпек різного походження, що оточують особистість упродовж її життєдіяльності; здатність адекватно, швидко реагувати на небезпеки; ціннісне ставлення до життя, норм і традицій безпечної життєдіяльності.

4. Визначено й обґрунтовано педагогічні умови підготовки майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей до безпеки життя і професійної діяльності: відображення у змісті навчальних дисциплін про безпеку людини ідеї безпечної життєдіяльності як сенсоутворювального чинника; прагматична орієнтація навчальної діяльності студента у процесі підготовки до безпеки життя і професійної діяльності; набуття майбутніми фахівцями соціономічних спеціальностей досвіду безпечної професійно-зорієнтованої діяльності. Зазначені педагогічні умови забезпечили результативність процесу підготовки майбутніх фахівців до безпеки життя і професійної діяльності, що виявлялось у сформованості культури безпечної життєдіяльності.

5. Розроблено модель підготовки майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей до безпеки життя і професійної діяльності, що включає цільовий, теоретико-методологічний, процесуальний, методичний та діагностувально-результативний блоки. Цільовий блок визначає мету дослідження (підготовка майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей до безпеки життя і професійної діяльності); теоретико-методологічний блок передбачає визначення методологічних підстав підготовки майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей до безпеки життя і професійної діяльності, теоретичного обґрунтування сутності культури безпечної життєдіяльності як результату такої підготовки; процесуальний блок презентує педагогічні умови й етапи підготовки

майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей до безпеки життя і професійної діяльності; методичний – характеризує змістове й організаційне забезпечення підготовки майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей до безпеки життя і професійної діяльності; діагностувально-результативний блок містить рівні сформованості культури безпечної життєдіяльності за розробленими компонентами та показниками із застосуванням діагностувальних методик.

6. Визначено структуру культури безпечної життєдіяльності як результату підготовки майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей, що складають такі компоненти (з відповідними показниками): соціально-імперативний, діяльнісно-виконавчий, особистісно-ціннісний. Встановлено, що всі зазначені компоненти взаємопов'язані і зміни в одному компоненті призводять до змін в інших компонентах і культурі безпечної життєдіяльності. Схарактеризовано рівні сформованості культури безпечної життєдіяльності (низький, достатній, високий).

7. Розроблено й апробовано експериментальну методику підготовки майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей до безпеки життя і професійної діяльності за запропонованою моделлю, що передбачала комплексну реалізацію визначених педагогічних умов. Реалізацію першої педагогічної умови здійснено на засадах принципів добору і структурування змісту навчальних дисциплін про безпеку людини (науковість, функційна повнота, доступність і практична реалізованість, відповідність потребам сьогодення, адаптація навчального матеріалу до професійних інтересів майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей, дидактичного ізоморфізму). Реалізація другої педагогічної умови спиралася на принципи організації навчальної діяльності майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей (свідомої активності в самоорганізації навчальної діяльності й унаочнення навчальної інформації). Реалізація третьої педагогічної умови підготовки майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей до безпеки життя і професійної діяльності будувалася на основі принципів інтеграції, емоційного переживання навчальної діяльності, колективної взаємодії і співпраці.

На всіх етапах реалізації моделі підготовки майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей до безпеки життя і професійної діяльності в аудиторний і позааудиторний час використано інтерактивні методики (ділові, імітаційні, сенсорні, рольові ігри, тренінги, театр-експромт, мозковий штурм, дослідницькі проекти, «телевізійні репортажі», дискусії тощо), експериментальна методика спиралася на досвід студентів, набутий у повсякденній діяльності та під час фахової підготовки за спеціальністю.

8. Доведено ефективність експериментальної методики підготовки майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей до безпеки життя і професійної діяльності за розробленою моделлю результатами прикінцевих зрізів, що демонструють суттєві позитивні зміни в рівнях сформованості культури безпечної життєдіяльності майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей.

В ЕГ високого рівня сформованості культури безпечної життєдіяльності досягли на 26,97% майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей більше, ніж до початку формувального етапу експерименту (було 14,83%, стало 41,8%). Кількість студентів ЕГ з достатнім рівнем сформованості культури безпечної життєдіяльності зменшилося на 3,83% (було 49,1%, стало 45,27%). На низькому рівні залишилося на 23,14% респондентів менше, ніж було на констатувальному етапі (було 36,07%, стало 12,93%).

У КГ високий рівень сформованості культури безпечної життєдіяльності виявило на 4,97% більше майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей порівняно з початком навчання (було 16,06%, стало 21,03%); достатній констатовано на прикінцевому зрізі в більшості студентів КГ, що на 10,78% більше, ніж до початку формувального етапу експерименту (було 45,17% стало 55,95%). Кількість майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей, які виявили низький рівень сформованості культури безпечної життєдіяльності, зменшилася на 15,75% (було 38,77%, стало 23,02%).

9. За результатами кореляційного та кластерного аналізів встановлено зв'язки і схарактеризовано взаємодію структурних елементів культури безпечної життєдіяльності майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей як результату підготовки до безпеки життя і професійної діяльності. Вирішальним у формуванні культури безпечної життєдіяльності виявився діяльнісно-виконавчий компонент. Найменшим змінам піддавався особистісно-ціннісний компонент культури безпечної життєдіяльності майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей. За результатами кластерного аналізу в ЕГ особистісно-ціннісний компонент виступає чинником, що об'єднує всі компоненти в цілісний феномен культури безпечної життєдіяльності.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми підготовки майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей до безпеки життя і професійної діяльності. Перспективи подальших досліджень убачаємо в обґрунтуванні концепції розвитку культури безпечної життєдіяльності майбутнього фахівця освітнього ступеня «магістр», поширенні теоретичних і методичних засад дослідження на формування

культури безпечної життєдіяльності майбутніх фахівців інших сфер діяльності.

**Основні положення дисертації викладено в таких публікаціях автора:
Монографія**

1. Гвоздїй С. П. Теоретичні і методичні засади підготовки майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей до безпеки життя і професійної діяльності : [монографія] / С. П. Гвоздїй. – Одеса : Одеський національний університет, 2016. – 320 с.

Публікації у фахових виданнях України

2. Гвоздїй С. П. Удосконалення методики викладання дисципліни «Безпека життєдіяльності» через тренінгові технології / С. П. Гвоздїй // Педагогічні науки : збірник наукових праць. – Херсон, 2009. – Вип. 50, частина 2. – С. 339–344.

3. Гвоздїй С. П. Комплексний підхід до збереження психічного здоров'я студентської молоді через попередження агресії / С. П. Гвоздїй // Наука і освіта : науково-практичний журнал. – Одеса, 2010. – № 8. – С. 6–10.

4. Гвоздїй С. П. Освітнянські підходи до збереження здоров'я молоді як один із аспектів формування безпечної життєдіяльності / С. П. Гвоздїй // Наука і освіта : науково-практичний журнал. – 2012. – № 4/CVV, червень – липень. – С. 36–41.

5. Гвоздїй С. П. Стан, проблеми, перспективи розвитку наукового напрямку «Безпека життя і діяльності людини» у XXI сторіччі / С. П. Гвоздїй // Наука і освіта : науково-практичний журнал. – 2012. – № 8/CVIX, листопад. – С. 42–46.

6. Гвоздїй С. П. Ризик-орієнтований підхід у викладанні нормативної дисципліни «Безпека життєдіяльності» / С. П. Гвоздїй // Педагогічні науки : збірник наукових праць. – Херсон, 2012. – № 62. – С. 243–249.

7. Гвоздїй С. П. Безпека життєдіяльності як соціально-педагогічна проблема сучасності / С. П. Гвоздїй // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – 2014. – Випуск 5 (77). – С. 61–65.

8. Гвоздїй С. П. Використання багаторівневих практичних тренінгів для формування культури безпечної життєдіяльності студентів / С. П. Гвоздїй // Освітнологічний дискурс : фахове ел. наукове видання. – 2015. – Випуск № 1 (9). – Режим доступу до журн. : <http://od.kubg.edu.ua>

9. Гвоздїй С. П. Адаптація навчального матеріалу до професійних інтересів студентів як принцип структурування змісту у формуванні культури безпечної життєдіяльності / С. П. Гвоздїй // Науковий вісник

Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. – Миколаїв : МНУ імені В. О. Сухомлинського, 2015. – № 3 (50), вересень. – С. 48–54. – (Педагогічні науки : збірник наукових праць).

10. Гвоздй С. П. Про проблему навчання майбутніх фахівців безпечній життєдіяльності у нових умовах / С. П. Гвоздй // Вісник Національного авіаційного університету : зб. наук. пр. – К. : НАУ, 2015. – Вип. 6. – С. 56–61. – (Серія : Педагогіка. Психологія).

11. Гвоздй С. П. Відповідність викликам сьогодення як принцип добору змісту навчання у процесі формування культури безпечної життєдіяльності студентів / С. П. Гвоздй // Наука і освіта : науково-практичний журнал. Педагогіка. – 2015. – № 9. – С. 34–40.

12. Гвоздй С. П. Зарубіжний досвід підготовки молоді до безпечної життєдіяльності / С. П. Гвоздй // Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського : збірник наукових праць. – 2016. – № 1 (52), лютий. – С. 317–323. – (Сер. : Педагогічні науки).

13. Гвоздй С. П. Культура безпечної життєдіяльності студентів : акмеологічний підхід / С. П. Гвоздй // Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського : збірник наукових праць. – 2016. – № 2 (109). – С. 17–22.

14. Гвоздй С. П. Культурологічний та системний підходи як методологічна основа дослідження феномена «культура безпечної життєдіяльності» / С. П. Гвоздй // Народна освіта. Електронне наукове фахове видання. – 2016. – Випуск № 2 (29). – Режим доступу до журн. : http://www.narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=4110

15. Гвоздй С. П. Організація позааудиторної діяльності студентів з дисциплін про безпеку людини / С. П. Гвоздй // Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського : збірник наукових праць. – 2016. – № 3 (110). – С. 12–17.

16. Гвоздй С. П. Діагностика особистісно-ціннісного компонента культури безпечної життєдіяльності студентів класичних університетів / С. П. Гвоздй // Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського : збірник наукових праць – 2016. – № 3 (54), вересень. – С. 113–120. – (Сер. : Педагогічні науки).

17. Гвоздй С. П. Підготовка майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей до безпеки життя і професійної діяльності : зміст і методика / С. П. Гвоздй // Науковий вісник Південноукраїнського

національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського : збірник наукових праць. – 2016. – № 4 (111). – С. 43–49.

18. Гвоздїй С. П. Прагматичний підхід у викладанні дисциплін «безпека життєдіяльності» та «основи охорони праці» в класичному університеті / С. П. Гвоздїй // Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського : збірник наукових праць. – 2016. – № 5 (112). – С. 18–23.

19. Гвоздїй С. П. Роль класичних університетів України у формуванні культури безпечної життєдіяльності студентів / С. П. Гвоздїй // Scientific Journal «ScienceRise : Pedagogical Education». – 2016. – № 7 (3). – Р. 27–33.

20. Гвоздїй С. П. Змістова модернізація дисциплін «Безпека життєдіяльності», «Основи охорони праці», «Основи медичних знань та валеології» за допомогою інформаційних технологій / С. П. Гвоздїй // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців : методологія, теорія, досвід, проблеми. Збірник наукових праць. – Київ-Вінниця : ТОВ фірма «Планер», 2016. – Випуск 46. – С. 140–145.

21. Гвоздїй С. П. Аналіз системи позааудиторної діяльності при формуванні культури безпечної життєдіяльності студента в класичному університеті / С. П. Гвоздїй // Scientific Journal «ScienceRise : Pedagogical Education». – 2016. – № 9 (5). – Р. 11–17.

22. Гвоздїй С. П. Дослідження особливостей підготовки майбутніх фахівців соціономічних професій до безпеки життя і професійної діяльності / С. П. Гвоздїй // Scientific Journal «ScienceRise : Pedagogical Education». – 2016. – № 11 (7). – Р. 14–23.

23. Гвоздїй С. П. Діагностика діяльнісно-оперативного компонента культури безпечної життєдіяльності студентів класичного університету / С. П. Гвоздїй // Наукові записки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя. – 2016. – № 2. – С. 20–27. – (Серія : Психолого-педагогічні науки).

Публікації у наукових періодичних виданнях інших держав

24. Гвоздїй С. П. Становление феномена «культура безопасной жизнедеятельности» в современной науке / С. П. Гвоздїй // Revista de științe socio-umane. Ediție didactico-metodică a Universității pedagogice de Stat «ION CREANGĂ». – 2016. – № 1 (32). – Р. 64–73.

25. Гвоздїй С. П. Культура безопасной жизнедеятельности личности в развитии человека / С. П. Гвоздїй // Эл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті. Қазуу хабаршысы «Педагогикалық ғылымдар» сериясы. – Алматы «Қазақ университеті», 2016. – № 1 (47). – С. 48–58.

26. Гвоздій С. П. Модель формування культури безпечної життєдіяльності у майбутніх спеціалістів класических університетів / С. П. Гвоздій // *Studia Universitatis Moldaviae. Seria Științe ale Educației*. – 2016. – № 9 (99). – Р. 135–140.

27. Гвоздій С. П. Педагогічні умови формування культури безпечної життєдіяльності майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей / С. П. Гвоздій // *The scientific heritage*. – Budapest, Hungary, 2016. – № 6 (6). – Vol. 3. – Р. 26–33.

Опубліковані праці апробаційного характеру

28. Гвоздій С. П. Запобігання агресії студентської молоді тренінговими технологіями / С. П. Гвоздій // *Матеріали дев'ятої міжнародної науково-методичної конференції [«Безпека життя і діяльності людини – освіта, наука, практика»]*, (Львів, 20–22 травня, 2010 р.). – Львів : ЛНУ, 2010. – С. 140–141.

29. Гвоздій С. П. Психологічний тренінг як засіб запобігання агресії та профілактики насильства серед студентської молоді / С. П. Гвоздій // *Збірник наукових праць Всеукраїнської науково-практичної конференції [«Психологічний тренінг у мистецтві, культурі, освіті»]*, (Херсон, 8–9 жовтня 2010 р.). – Київ-Херсон : Просвіта, 2010. – С. 22–27.

30. Гвоздій С. П. Педагогічні засади викладання дисципліни «Безпека життєдіяльності» у вищій школі / С. П. Гвоздій // *Матеріали Всеукраїнської науково-методичної конференції [«Безпечна життєдіяльність : майбутнє людства»]*, (Миколаїв, 22–23 вересня 2011 р.). – Миколаїв : Національний університет кораблебудування, 2011. – С. 126–130.

31. Гвоздій С. П. Оновлення питань дисципліни «Охорона праці в галузі» згідно вимог пенсійної реформи України / С. П. Гвоздій // *Матеріали III Міжнародної науково-методичної конференції [«Безпека людини у сучасних умовах»]*, (Харків, 8–9 грудня 2011 р.). – Харків : Національний Технічний Університет «Харківський Політехнічний інститут», 2011. – С. 176–177.

32. Гвоздій С. П. Питання фінансово-економічної безпеки у викладанні дисциплін з охорони праці / С. П. Гвоздій // *Збірник наукових праць за матеріалами Всеукраїнської науково-практичної конференції [«Інновації у підготовці фахівців технологічної, професійної освіти та готельного бізнесу»]*, (Херсон, 18–19 жовтня 2012 р.). – Херсон, 2012. – С. 25–27. – (Секція 2 : Удосконалення змісту та методики викладання безпеки життєдіяльності та охорони праці в закладах освіти).

33. Гвоздй С. П. Анализ понятия «безопасность» и «опасность» в контексте современных подходов к безопасности жизнедеятельности / С. П. Гвоздй // Сборник материалов Всероссийской научной конференции с международным участием [«Педагогика безопасности : наука и образование»], (Екатеринбург, 12 декабря 2011 г.). – Екатеринбург, 2012. – Часть 1. Педагогика безопасности как новое научное направление в педагогике. – С. 132–139.

34. Гвоздй С. П. Безпека життя і діяльності людини в умовах небезпек соціального походження / С. П. Гвоздй // Тези доповідей Першої міжнародної науково-технічної конференції [«Перспективні технології підвищення енергоефективності, надійності та безпеки транспортних і комунікаційних систем»], (Одеса, Закопани, Мюнхен, 28 травня–4 червня 2012 р.). – Одеса : ОНМУ, 2012. – С. 7.

35. Гвоздй С. П. Досвід та практика вивчення питань безпеки у навчальних закладах світу / С. П. Гвоздй // Матеріали XII міжнародної науково-методичної конференції [«Безпека життєдіяльності людини – освіта, наука, практика»], (Одеса, 15–17 травня 2013 р.) – Одеса, 2013. – С. 49–52.

36. Гвоздй С. П. Возможности новых подходов в преподавании предмета «Основы здоровья» в школе / С. П. Гвоздй // Матеріали всеукраїнської науково-методичної конференції [«Культура безпеки – запорука сталого розвитку суспільства»], (Миколаїв, 19–20 вересня 2013 р.). – Миколаїв, 2013. – С. 118–121.

37. Гвоздй С. П. Сприйняття факторів безпечної життєдіяльності студентами університету та вчителями ЗОШ / С. П. Гвоздй // Матеріали V міжнародної науково-методичної конференції [«Безпека людини в сучасних умовах»], (Харків, 5–6 грудня 2013 р.). – Харків, 2013. – С. 133–135.

38. Гвоздй С. П. Вивчення питань безпечної життєдіяльності у ВНЗ за вимогами сьогодення / С. П. Гвоздй // Збірник наукових праць XIII міжнар. наук.-практ. конф. [«Безпека життя і діяльності людини – освіта, наука, практика»], (Київ, 15–16 травня 2014 р.). – К. : Талком, 2014. – С. 60–63.

39. Гвоздй С. П. Толерантність до невизначеності як показник психологічної сталості до ситуацій ризику / С. П. Гвоздй // Матеріали VI міжнародної науково-методичної конференції [«Безпека людини у сучасних умовах»], (Харків, 4–5 грудня 2014 р.). – Харків, 2014. – С. 203–205.

40. Гвоздй С. П. Про роль дисциплін з безпеки у вищих навчальних закладах України / С. П. Гвоздй // Тези доповідей XIII

Міжнародної науково-практичної конференції [«Валеологія : сучасний стан, напрямки та перспективи розвитку»], (Харків, 9–11 квітня 2015 р.). – Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2015. – С. 74–75.

41. Гвоздй С. П. Місячник цивільного захисту як інноваційний підхід в актуалізації питань безпеки серед співробітників університету / С. П. Гвоздй // Матеріали I Всеукраїнської заочної науково-практичної конференції, присвяченої 180-річчю Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова [«Проблеми цивільного захисту населення: сучасні реалії України»], (Київ, 16 квітня 2015 р.). – Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2015. – С. 28–30.

42. Гвоздй С. П. Співвідношення «ризиків» та «невизначеності» у системі наук про безпеку / С. П. Гвоздй // Збірник наукових праць Всеукраїнської науково-практичної конференції [«Технології навчання управлінню ризиками виникнення та розвитку надзвичайних ситуацій»], (Полтава, 28–29 квітня 2015 р.). – Полтава : ПНПУ, 2015. – С. 200–205.

43. Гвоздй С. П. Принципи добору і структурування змісту навчання у процесі формування культури безпечної життєдіяльності студентів / С. П. Гвоздй // Матеріали XIУ міжнародної наук.-метод. конф. [«Безпека життя і діяльності людини – освіта, наука, практика»], (Харків, 21–22 травня 2015 р.). – Харків : ХНУМГ імені О. М. Бекетова, 2015. – С. 27–29.

44. Гвоздй С. П. Проблема підготовки фахівців до безпечної життєдіяльності у класичних університетах / С. П. Гвоздй // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції [«Актуальні дослідження в соціальній сфері»], (Одеса, 25 травня 2015 р.). – Одеса : Видавець Букаєв Вадим Вікторович, 2015. – С. 211–213.

45. Гвоздй С. П. Принцип унаочнення навчальної інформації у процесі формування культури безпечної життєдіяльності / С. П. Гвоздй // Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції [«Моніторинг якості професійної підготовки майбутніх педагогів у вищій школі : теорія і практика»], (Одеса, 29–30 жовтня 2015 р.). – Одеса : Видавець Букаєв Вадим Вікторович, 2015. – С. 16–19.

46. Гвоздй С. П. Навчання питанням безпечної життєдіяльності працівників та студентів ОНУ імені І. І. Мечникова у позааудиторний час / С. П. Гвоздй // Збірка наукових статей, що видана за матеріалами VII-ї міжнародної науково-методичної конференції та 105-ї міжнародної конференції EAS [«Безпека людини у сучасних умовах»], (Харків, 3–4 грудня 2015 р.). – Харків : НТУ «ХП», 2015. – С. 92–99.

47. Гвоздй С. П. Суб'єкт–суб'єктна парадигма освіти у формуванні культури безпечної життєдіяльності студентів / С. П. Гвоздй // Матеріали

сьомої міжнародної науково-практичної конференції [«Актуальні дослідження в соціальній сфері»], (Одеса, 16 травня 2016 р.). – Одеса : Видавець Букаєв Вадим Вікторович, 2016. – С. 232–234.

48. Гвоздїй С. П. Аксиологічний підхід як методологічна основа формування культури безпечної життєдіяльності студентської молоді / С. П. Гвоздїй // Збірник наукових праць 15 міжнародної науково-практичної конференції [«Безпека життя і діяльності людини – освіта, наука, практика»], (Київ, 19–20 травня 2016 р.). – Київ : Темпо, 2016. – С. 58–61.

49. Гвоздїй С. П. Запобігання агресії в студентів як один із аспектів викладання дисциплін з безпеки / С. П. Гвоздїй // Матеріали міжн. наук.-практ. конф. [«Сучасні теоретичні і практичні аспекти здорового способу життя»], (Одеса, 27–30 серпня 2016 р.). – Одеса : Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, 2016. – С. 41–43.

50. Гвоздїй С. П. Форми і методи організації навчальної діяльності студентів у процесі формування культури безпечної життєдіяльності / С. П. Гвоздїй // Матеріали Всеукраїнського науково-методичного семінару [«Культура безпеки в освіті для сталого розвитку (стан та перспективи)»], (Миколаїв, 22–23 вересня 2016 р.). – Миколаїв : НУК, 2016. – С. 111–114.

51. Гвоздїй С. П. Аналіз соціально-імперативного компонента культури безпечної життєдіяльності студентів та його показників / С. П. Гвоздїй // Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. [«Проблеми якості професійної підготовки майбутніх педагогів у вищій школі»], (Одеса, 28–29 жовтня 2016 р.). – Одеса : Видавець Букаєв Вадим Вікторович, 2016. – С. 12–13.

Праці, які додатково відображають наукові результати дисертації

52. Гвоздїй С. П. Методичні вказівки до виконання розділу «Охорона праці» в дипломних проектах і роботах (для студентів усіх спеціальностей Одеського національного університету імені І. І. Мечникова) / С. П. Гвоздїй. – Одеса : Видавництво Одеської національний університет, 2011. – 20 с.

53. Гвоздїй С. П. Виявлення актуальних питань безпечної життєдіяльності у студентів університету (наукове обґрунтування) / С. П. Гвоздїй // Теоретичні та практичні підходи до безпечної життєдіяльності : [метод. рек.] / О. І. Бурденюк, С. П. Гвоздїй, Л. Я. Глінська та ін.; За загальною редакцією С. П. Гвоздїй. – Одеса : Видавець Букаєв Вадим Вікторович, 2016. – С. 10–20.

54. Гвоздїй С. П. Правила поведінки під час надзвичайних ситуацій воєнного характеру / С. П. Гвоздїй // Теоретичні та практичні підходи до

безпечної життєдіяльності : [метод. рек.] / О. І. Бурденюк, С. П. Гвоздїй, Л. Я. Глїнська та ін.; За загальною редакцією С. П. Гвоздїй. – Одеса : Видавець Букаєв Вадим Вікторович, 2016. – С. 249–267.

55. Гвоздїй С. П. Фінансово-економічна безпека. Основи фінансової грамотності / С. П. Гвоздїй // Теоретичні та практичні підходи до безпечної життєдіяльності : [метод. рек.] / О. І. Бурденюк, С. П. Гвоздїй, Л. Я. Глїнська та ін.; За загальною редакцією С. П. Гвоздїй. – Одеса : Видавець Букаєв Вадим Вікторович, 2016. – С. 57–74.

АНОТАЦІЯ

Гвоздїй С. П. Теоретичні і методичні засади підготовки майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей до безпеки життя і професійної діяльності. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальності 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. – Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», МОН України. – Одеса, 2017.

У дисертації науково-обґрунтовано й апробовано концептуальні теоретичні і методичні засади та модель підготовки майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей до безпеки життя і професійної діяльності (цільовий, теоретико-методологічний, процесуальний, методичний, діагностувально-результативний блоки); розкрито сутність феноменів «підготовка майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей до безпеки життя і професійної діяльності» та «культура безпечної життєдіяльності майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей». Визначено компоненти (соціально-імперативний, діяльнісно-виконавчий, особистісно-ціннісний) і їх показники, схарактеризовано рівні сформованості культури безпечної життєдіяльності майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей (високий, достатній, низький). Визначено та науково обґрунтовано педагогічні умови підготовки майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей до безпеки життя і професійної діяльності (відображення у змісті навчальних дисциплін про безпеку людини ідеї безпечної життєдіяльності як сенсоутворювального чинника; прагматична орієнтація навчальної діяльності студента у процесі підготовки до безпеки життя і професійної діяльності; набуття майбутніми фахівцями соціономічних спеціальностей досвіду безпечної професійно-зорієнтованої діяльності). Визначені етапи формування культури безпечної життєдіяльності майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей у процесі підготовки до безпеки життя і професійної діяльності (мотиваційно-стимулятивний, пізнавально-збагачувальний, дієво-

імітаційний). Розроблено й апробовано діагностувальну й експериментальну методики підготовки майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей до безпеки життя і професійної діяльності; оновлено і доповнено зміст і структуру навчальних дисциплін «Безпека життєдіяльності», «Основи охорони праці», запропоновано програму гуртка «Безпека життя і професійної діяльності». Встановлено зв'язки і схарактеризовано взаємодію структурних елементів культури безпечної життєдіяльності майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей як результату підготовки до безпеки життя і професійної діяльності у вищому навчальному закладі.

Ключові слова: підготовка до безпеки життя і професійної діяльності, майбутній фахівець соціономічної спеціальності, культура безпечної життєдіяльності, модель підготовки до безпеки життя і професійної діяльності, педагогічні умови.

АННОТАЦІЯ

Гвоздий С. П. Теоретические и методические основы подготовки будущих специалистов социономических специальностей к безопасности жизни и профессиональной деятельности. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени доктора педагогических наук по специальности 13.00.04 – теория и методика профессионального образования. – Государственное учреждение «Южноукраинский национальный педагогический университет имени К. Д. Ушинского», МОН Украины. – Одесса, 2017.

В диссертации научно обоснованы и апробированы концептуальные теоретико-методологические основы исследования проблемы подготовки будущих специалистов социономических специальностей к безопасности жизни и профессиональной деятельности. Раскрыта сущность феноменов «подготовка будущих специалистов социономических специальностей к безопасности жизни и профессиональной деятельности» и «культура безопасности жизнедеятельности будущих специалистов социономических специальностей» как результата такой подготовки. В структуре культуры безопасной жизнедеятельности будущих специалистов социономических специальностей определены компоненты: социально-императивный характеризуется осведомленностью нормами и алгоритмами безопасности в повседневной жизни, осведомленностью с нормативно-правовой базой и алгоритмами безопасности профессиональной деятельности, пониманием сущности культуры безопасной жизнедеятельности; деятельно-исполнительный

характеризуется наличием умений и навыков минимизации рисков повседневной жизни и профессиональной деятельности, наличием умений и навыков оказания помощи в опасных и чрезвычайных ситуациях, вариативностью действий в предотвращении опасностей, умением принимать решения в опасных и чрезвычайных ситуациях; личностно-ценностный характеризуется признанием ценности безопасности жизни, здоровья человека, жизненной устойчивостью, признанием ценности ненасилия, готовностью к преодолению неопределенности. Определены и научно обоснованы педагогические условия подготовки будущих специалистов социномических специальностей к безопасности жизни и профессиональной деятельности: отражение в содержании учебных дисциплин о безопасности человека идеи безопасной жизнедеятельности как смыслообразующего фактора; прагматическая ориентация учебной деятельности студента в процессе подготовки к безопасности жизни и профессиональной деятельности; приобретение будущими специалистами социномических специальностей опыта безопасной профессионально-ориентированной деятельности.

Разработана модель подготовки будущих специалистов социномических специальностей к безопасности жизни и профессиональной деятельности, которая включает целевой (подготовка будущих специалистов к безопасности жизни и профессиональной деятельности), теоретико-методологический (методологические подходы и теоретическая характеристика культуры безопасной жизнедеятельности), процессуальный (педагогические условия, реализуемые в образовательном процессе учебных дисциплин о безопасности человека («Безопасность жизнедеятельности», «Основы охраны труда») на мотивационно-стимулятивном, познавательно-обогащительном, действенно-имитационном этапах), методический (содержательная и организационная составляющие), диагностически-результативный (методика диагностики и уровни сформированности культуры безопасной жизнедеятельности как результата подготовки к безопасности жизни и профессиональной деятельности) блоки.

Разработана и апробирована диагностическая и экспериментальная методики подготовки будущих специалистов социномических специальностей к безопасности жизни и профессиональной деятельности; обновлено и дополнено содержание и структура учебных дисциплин «Безопасность жизнедеятельности», «Основы охраны труда», кружка «Безопасность жизни и профессиональной деятельности». Реализация первого педагогического условия осуществлена на основе принципов отбора и структурирования содержания учебных дисциплин о

безопасности человека (научность, функциональная полнота, доступность и практическая реализуемость, соответствие потребностям современности, адаптация учебного материала к профессиональным интересам будущих специалистов социэкономических специальностей, дидактического изоморфизма). Реализация второго педагогического условия опиралась на принципы организации учебной деятельности будущих специалистов социэкономических специальностей (сознательной активности в самоорганизации учебной деятельности и наглядное представление учебной информации). Реализация третьего педагогического условия строилась на основе принципов интеграции, эмоционального переживания учебной деятельности, коллективного взаимодействия и сотрудничества. На всех этапах реализации модели подготовки будущих специалистов социэкономических специальностей к безопасности жизни и профессиональной деятельности в аудиторное и внеаудиторное время использованы интерактивные методики (деловые, имитационные, сенсорные, ролевые игры, тренинги, театр-экспромт, мозговой штурм, исследовательские проекты, «телевизионные репортажи», дискуссии и т.д.), экспериментальная методика опиралась на опыт студентов, приобретенный в повседневной деятельности и во время профессиональной подготовки по специальности.

Охарактеризованы уровни (высокий, достаточный, низкий), установлены связи и охарактеризовано взаимодействие структурных элементов культуры безопасной жизнедеятельности будущих специалистов социэкономических специальностей как результата подготовки к безопасности жизни и профессиональной деятельности в высшем учебном заведении.

Ключевые слова: подготовка к безопасности жизни и профессиональной деятельности, будущий специалист социэкономической специальности, культура безопасности жизнедеятельности, модель подготовки к безопасности жизни и профессиональной деятельности, педагогические условия.

ANNOTATION

Gvozdii S. P. Theoretical and methodical bases of future specialists of socionomic specialities training to the safety of life and professional activity. – Manuscript (in Ukrainian).

Dissertation for a Doctor's Degree in Pedagogical Sciences. Speciality 13.00.04 – Theory and Methods of Professional Education. – State institution “South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky”. – Ministry of Education and Science of Ukraine. – Odessa, 2017.

The thesis represents the scientifically grounded and approbated conceptual theoretical and methodical foundations, the training model of future specialists of socio-economic specialties to the safety of life and professional activity (purposeful, theoretically methodological, procedural, methodical and diagnostically productive blocks), it reveals the essence of such phenomena as “Training of future specialists of socio-economic specialties for safety of life and professional activity” and “socio-economy future specialist’s culture of safe life and activity”. It determines the socially imperative, actively executive, personally valuable components and their indexes; it characterizes the formation levels of socio-economy future specialist’s culture of safe life and activity (high, sufficient, low).

The thesis identifies and scientifically proves pedagogical conditions in training of future specialists of socio-economic specialties for the safety of life and professional activity (the idea of life safety of a human being reflected in human safety subjects as the principle semantic factor; pragmatic orientation of student’s educational activity during the training for the safety of life and professional activity; the acquisition of safe professionally oriented activity experience by future specialists in socio-economic specialties).

It specifies the stages of safe life and activity culture formation during training process for the future specialists in socio-economic specialties (stimulant, cognitively concentrating, effectively imitational). It develops and approbates diagnostic and experimental techniques of the training of future specialists of socio-economic specialties for safety of life and professional activity; renewed and completed subject content and structure of the academic disciplines “Safety of life and activity”, “Bases of occupational safety”, “Safety of Life and Professional Activity” group. It establishes and characterizes connections in interaction of structural elements of socio-economy future specialist’s culture of safe life and activity as a result of the training for safety of life and professional activity in higher education institutions.

Key words: training to the safe life and professional activity, the future specialist in socio-economic speciality, the culture of safe life and activity, the training model to safety of life and professional activity, the pedagogical conditions.

Підписано до друку 24.04.2017. Формат 60x90/16. Папір друкарський.

Гарн. «Times» Друк цифровий. Ум. друк. арк. 1,9.

Наклад 100 прим.

Видавець Букаєв Вадим Вікторович

вул. Пантелеймонівська 34, м. Одеса, 65012

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 2783 від 02.03.2007 р.

тел. 0949464393, 0487431393, e-mail – 7431393@gmail.com